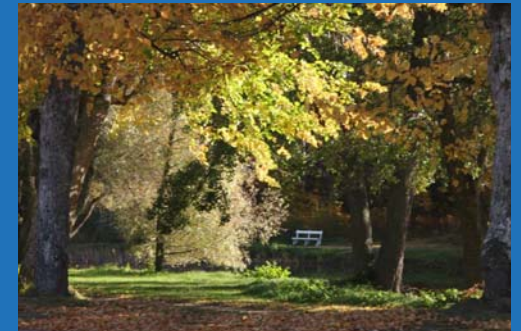

HANGON KANSALLINEN KAUPUNKIPUISTO HANGÖ NATIONALSTADSPARK

Hoito- ja käyttösuunnitelma

28.12.2016

HANGON KAUPUNKI
HANGÖ STAD

Hangon kansallisen kaupunkipuiston hoito- ja käyttösuunnitelma

Hangon kaupunki

Työryhmä:

Kukka-Maaria Luukkonen, Hangon kaupunki

Johanna Laaksonen, Hangon kaupunki

Merja Rönkkö, Hangon kaupunki

Saija Kajala, Hangon kaupunki

Marika Pulliainen, Hangon kaupunki

Elina Kuusisto, Uudenmaan ELY-keskus

Kirsi Hellas, Uudenmaan ELY-keskus

Henrik Wager, Uudenmaan ELY-keskus

Kai Hyytiäinen, Puolustusvoimat

Jani Koironen, Liikennevirasto

Maija Matikka, Museovirasto

Teija Tiitinen, Museovirasto

Annukka Rasinmäki, Metsähallitus

Tellervo Saukoniemi, Länsi-Uudenmaan maakuntamuseo

Heli Vauhkonen, Uudenmaan liitto

Johannes Runeberg, Hangon ympäristöyhdistys ry.

Toimitus ja taitto: Johanna Laaksonen

Kuvat: Hangon kaupunki/Maankäyttöosasto

Hangossa 28.12.2016

Sisällysluettelo

Alkusanat	4		
Lehtijako alueittain	7		
1. Merialueet ja saaristo	8	5. Kylpyläpuisto ja 3. kaupunginosa	30
1.1. Suojelualueet ja kohteet	9	5.1. Suojelukohteet	31
1.2. Hoito- ja käyttösuunnitelmat	10	5.2. Hoito- ja käyttösuunnitelmat	32
1.3. Kaavoitus	11	5.3. Kaavoitus	33
1.4. Tavoitteet ja toimenpiteet	12	5.4. Tavoitteet ja toimenpiteet	34
		5.5. Kylpyläpuiston huvila-alue	36
2. Tulliniemi ja Smörmagasinet	14	6. Furuvik-Bellevue	42
2.1. Suojelualueet ja kohteet	15	6.1. Suojelualueet ja kohteet	44
2.2. Hoito- ja käyttösuunnitelmat	16	6.2. Hoito- ja käyttösuunnitelmat	46
2.3. Kaavoitus	17	6.3. Kaavoitus	48
2.4. Tavoitteet ja toimenpiteet	18	6.4. Tavoitteet ja toimenpiteet	50
3. Itäsatama	20	7. Reitit ja opasteet	52
3.1. Suojelualueet ja kohteet	21		
3.2. Kaavoitus	22	Lähdeluettelo	54
3.3. Tavoitteet ja toimenpiteet	23		
4. Bulevardi, Regattaranta, Vartiovuori	24	Liite: Toimenpiteiden toteutus	
4.1. Suojelualueet ja kohteet	25		
4.2. Hoito- ja käyttösuunnitelmat	26		
4.3. Kaavoitus	27		
4.4. Tavoitteet ja toimenpiteet	28		

Alkusanat - ”Hangon kansallisen kaupunkipuiston tarina”

Meri on Hangossa vahvasti läsnä. Merellisyyden vaikutus näkyy Hangon historiasa, kaupungin perustamisessa, kaupungin rakenteessa ja katukuvassa, elinkeinoelämässä sekä nykyajan hankolaisten elämässä.

Hankoniemi ja siitä haarautuva Tulliniemi ovat Suomen mantereen eteläisimmät kohdat. Hangon maantieteellisellä asemalla onkin ollut keskeinen merkitys sen historialliselle kehitykselle.

Hanko mainitaan ensimmäisen kerran historiallisissa lähteissä 1200 – luvulla; nimen ohi kulki tanskalainen itineraario (ns. Suomenlahden meritie). Hankoniemellä sijaitsevan sataman merkityksestä kertoo ainutlaatuinen Hauensuolen ”vieraskirja”: merenkulkijoiden Tulliniemen eteläpuolella sijaitsevan saaren kallioihin hakkaamat aatelisvaakunat, nimet ja puumerkit, jossa on kaiveruksia 1400-luvulta alkaen.

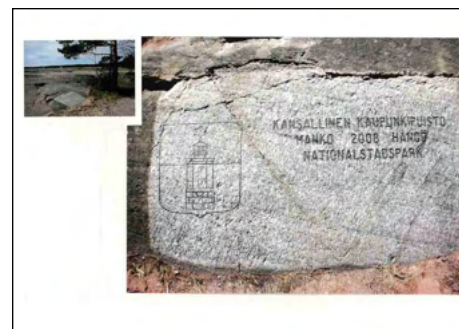
Kun Suomeen 1870-luvulla perustettiin kaksi uutta kaupunkia, oli toinen niistä Hanko (v. 1874). Tämä oli seurausta kaupunkipolitiikasta, jolla pyrittiin luomaan uusia keskuksia teollistuvan maan kaupan ja liikenteen kannalta tärkeille paikoille. Satama oli otettu käyttöön vuotta aikaisemmin.

Kylpyläkulttuuri ja – matkailu syntyivät puolestaan ajatuksesta, että Hangossa pitäisi olla tekemistä myös kesällä. Hangon ainutlaatuinen ja monipuolinen luontodyynialueineen, kallioineen ja puistoineen tarjosi mainiot puitteet ulkoiluun ja luonnon tarkkailuun.

Hankoniemi on ollut monien taistelujen näyttämönä. Jo 1600-luvulla niemen kärjessä kannettiin tullia ja sinne rakennettiin pieni skanssi. Ruotsalaiset ryhtyivät rakentamaan linnoituksia 1700-luvun lopulla, jolloin kolme Hangon ulkopuolista saarta linnoitettiin. 1910-luvulla linnoittajina olivat puolestaan venäläiset. Talvisodan jälkeen Suomi luovutti Hankoniemen Neuvostoliitolle tukikohdaksi. Jatkosodan alkaessa rintamalinja sijaitsi Lappohjassa, ja verisiä taisteluita käytiin myös niemeä ympäröivillä saarilla.

Noin 400 000 suomalaista lähti 1800- ja 1900-luvun vaihteessa siirtolaisiksi onneaan etsimään, heistä noin 250 000 Hangon kautta Amerikkaan, Kanadaan ja Australiaan. Matka alkoi höyrylaivoilla, jotka kuljettivat Englantiin sen aikaista tärkeää vientituotetta, voita. Joskus laivaa jouduttiin odottamaan pitkäänkin Puistovuorten tanssikalliolla.

Kun maankäyttö- ja rakennuslakiin sitten vuonna 1999 kirjattiin säännökset kansallisesta kaupunkipuistosta, alkoi Hangon kaupunki ympäristölautakunnan esityksestä selvittää mahdollisuutta perustaa kansallinen kaupunkipuisto Hankoon. Kaupungin teknisessä ja ympäristövirastossa aloitettu valmistelutyö saavutti päämääränsä, kun perustamismuistomerkki työstettiin Neljän Tuulen Tuvan peruskallioon. Hangon kansallinen kaupunkipuisto perustettiin ympäristöministeriön päätöksellä 15.5.2008.

”Kaupunkimaiseen ympäristöön kuuluvan alueen kulttuuri- tai luonnonmaiseman kauneuden, historiallisten ominaispiirteiden tai siihen liittyvien kaupunkikuvalisten, sosiaalisten, virkistyksellisten tai muiden erityisten arvojen säilyttämiseksi ja hoitamiseksi voidaan perustaa kansallinen kaupunkipuisto.”

”Kansalliseen kaupunkipuistoon voidaan osoittaa alueita, jotka tämän lain mukaisessa kaavassa on osoitettu puistoksi, virkistys- tai suojelualueeksi, arvokkaaksi maisema-alueeksi tai muuhun kansallisen kaupunkipuiston tarkoituksen kannalta sopivaan käyttöön.”

Kaupunkipuistohakemuksen ja -päättöksen pohjaksi tehtiin laaja perustamisselvitys vuosina 2000 - 2007. Sen tarkoituksena oli paitsi esitellä Hangon kaupungin erityisarvot, jotka täyttävät ympäristöministeriön kansalliselle kaupunkipuistolle asettamat kriteerit, myös kertoa kansalliseen kaupunkipuistoon kuuluvan alueen ainutlaatuisesta luonnosta ja kaupungin omaleimaisesta rakennushistoriasta sekä toimista, joilla näitä arvokkaita kohteita on suojeltu. Perustamisselvitys on sidottu kirjaksi.

KRITEERIT

1. Sisällön kriteeri

Kansallisen kaupunkipuiston tulee sisältää kaupunkiluonnon monimuotoisuuden säilyttämisen kannalta tärkeitä luonnonalueita, kansallisen historian tai kaupungin omien kehitysvaiheiden ymmärtämisen kannalta merkittäviä kulttuuriympäristöjä rakennuksineen sekä puistoarkkitehtonisesti tai esteettisesti merkittäviä puistoja tai viheralueita.

2. Laajuuden ja eheyden kriteeri

Kansallisen kaupunkipuiston tulee olla puisto- ja viherympäristönä riittävän laaja ja häiriötön sekä viherrakenteeltaan niin yhtenäinen että sitä pitkin on mahdollista siirtyä kaupunginosasta toiseen.

3. Ekologisuuden ja jatkuvuuden kriteeri

Ekologisessa mielessä on tärkeää, että alueelle muodostuu laajien siirtymisen ja vuorovaikutuksen mahdollistavia ekologisia käytäviä ja että se on jatkuva eli liittyy välittömästi ilman selvää rajaa kaupungin ulkopuolisiin luonnonalueisiin tai sitä ympäröivään maaseutuun.

4. Kaupunkikeskeisyyden kriteeri

Kansallinen kaupunkipuisto on osa kaupunkirakennetta. Olennaista on, että se alkaa kaupungin ydinkeskustasta tai sen välittömästä läheisyydestä.

Kansallisen kaupunkipuiston alue kuvaa hyvin koko Hangon kaupungin kehityshistoriaa sen perustamisesta lähtien. Nähtävillä on edelleenkin kaupungin rakentamisen ensimmäiset merkit sekä kaupungin ensimmäisten asemakaavojen vaikutukset kaupunkirakenteeseen.

Hangon kansallinen kaupunkipuisto käsittää laajan kaupungin keskusta-alueelta ympäröivään saaristoalueeseen sekä lähialueiden merkittäviin luontoalueisiin ylettyvän yhtenäisen ja monipuolisen alueen. Kaupunkipuiston alueeseen kuuluu merkittävästi myös yksityisessä omistuksessa olevia kiinteistöjä.

Kaupunkipuistoon kuuluu suuri osa Hankoniemen etelän puoleista rannikkoaluetta. Kaupunkipuistoalue on mantereella pituudeltaan noin kahdeksan kilometriä ja enimmillään noin kilometrin levyinen. Mantereen puolella kaupunkipuistoon kuuluu noin 11,5 km rantaviivaa. Meri- ja saaristoalueineen kansallisen kaupunkipuiston kokonaispinta-ala on noin 6300 ha. Kaupunkipuistoon kuuluu siis rakennettua kulttuuriympäristöä, useita hiekkarantoja, Furuviik, Tulliniemi sekä merialueet ja saaristoa.

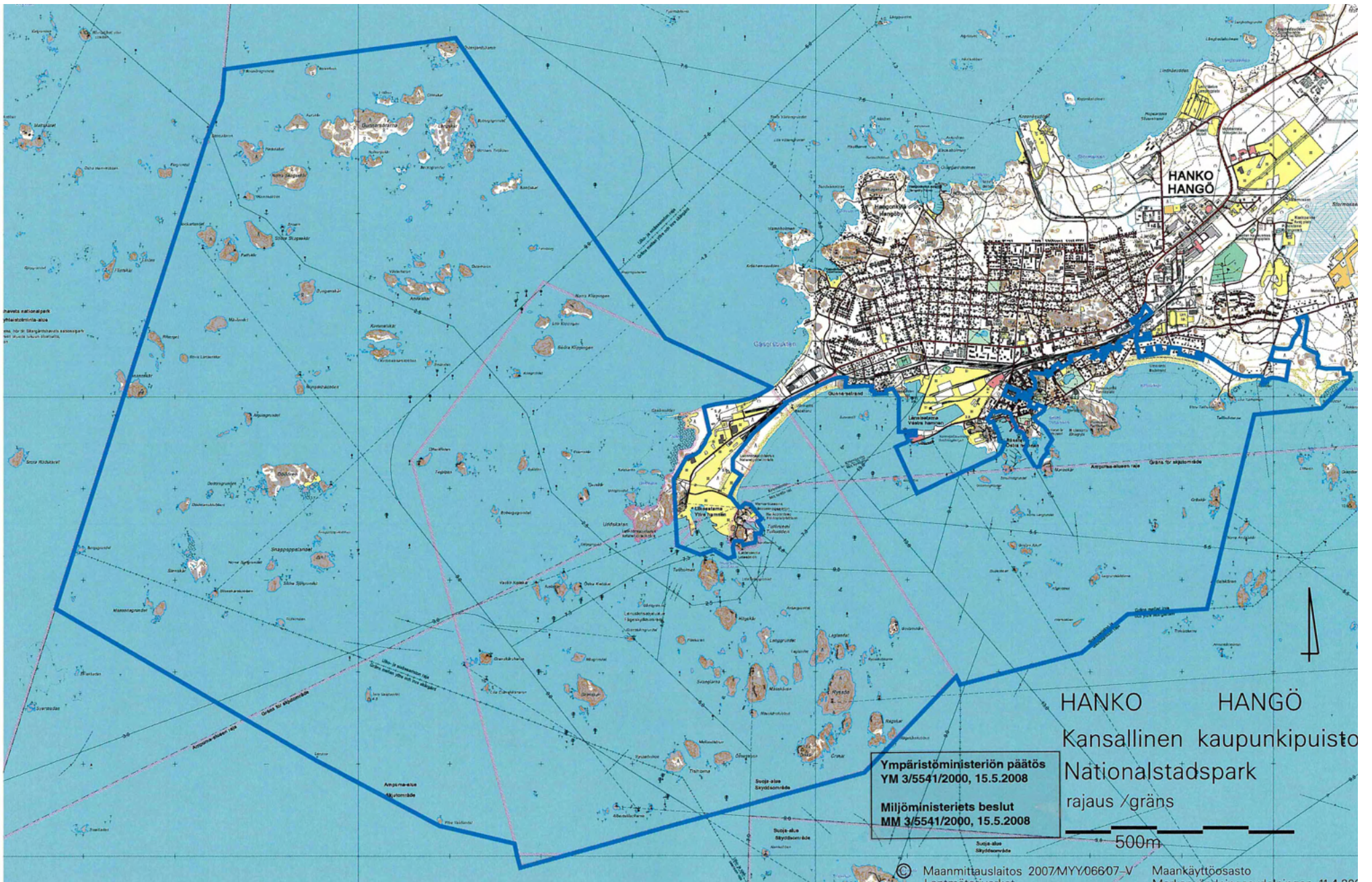
”Kansallisen kaupunkipuiston perustamispäätökseen voidaan kunnan suostumuksella ottaa alueen olennaisten arvojen säilyttämiseksi tarpeellisia määräyksiä. Muut alueen hoidon ja käytön kannalta tarpeelliset määräykset annetaan hoito- ja käyttösuunnitelmassa, jonka kunta laatii.”

Hangon kansallisen kaupunkipuiston status ja erityisyys voidaankin kiteyttää seuraavasti: *Meri ja meren läheisyys ja siihen liittyvän historiallisen perspektiivin ulottuminen tähän päivään.*

Näiden arvojen vaalimista varten on laadittu tämä hoito- ja käyttösuunnitelma. Sen sisällön koostamisesta on vastannut maankäytönsuunnittelija Johanna Laaksonen.

Kukka-Maaria Luukkonen
kaupungingeodeetti

Lehtijako alueittain

Merialueet ja saaristo s.8-13

Selite

 Kansallinen kaupunkipuisto

Bulevardi, Regattaranta, Vartiovuori s.24-29

Itäsatama s.20-23

Kylpyläpuisto ja 3. kaup.osa, huvilat
s. 30-41

Reitit ja opasteet
s. 52-53

Bellevue - Furuvik s. 42-51

Tulliniemi ja
Smörmagasinet
s. 14-19

Tavoitteet alueittain

1. Merialueet ja saaristo: Kohde-esittely

Tarkempi kuvaus
kts. Perustamisselvitys

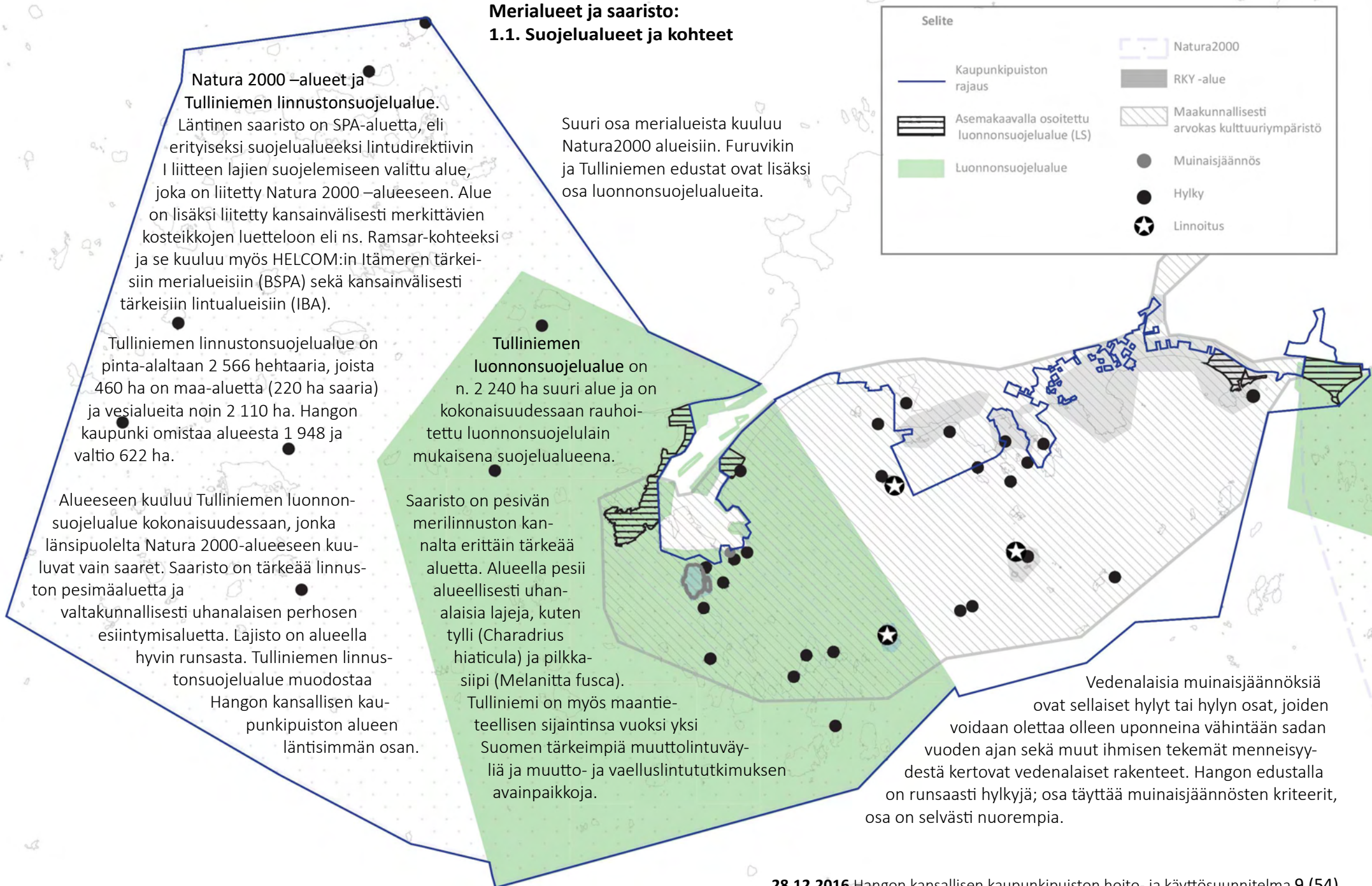
Hangon sijainti mereen työntyvässä niemessä, jonka edustan saaret ovat enimmäkseen puuttomia ja kallioisia luotoja, luo erinomaiset tuuliolosuhteet esimerkiksi purjehdukselle.

Saaristo on valtion ja Hangon kaupungin omistuksessa.

Hankolaisille vene korvaa kesä-mökin. Suojaisimmat saaret tarjoavat viihtyisiä retkipaikoja veneilijöille lintujen pesintäajan jälkeen.

Hankoniemi on vuosisatoja ollut sotilas- ja kauppamerenkululle tärkeä paikka taistelussa Itämeren herruudesta. Linnoittamisesta muistona ovat Kustaanvarustuksen, Kustaa Aadolfin ja Meijerfeldin rauniot.

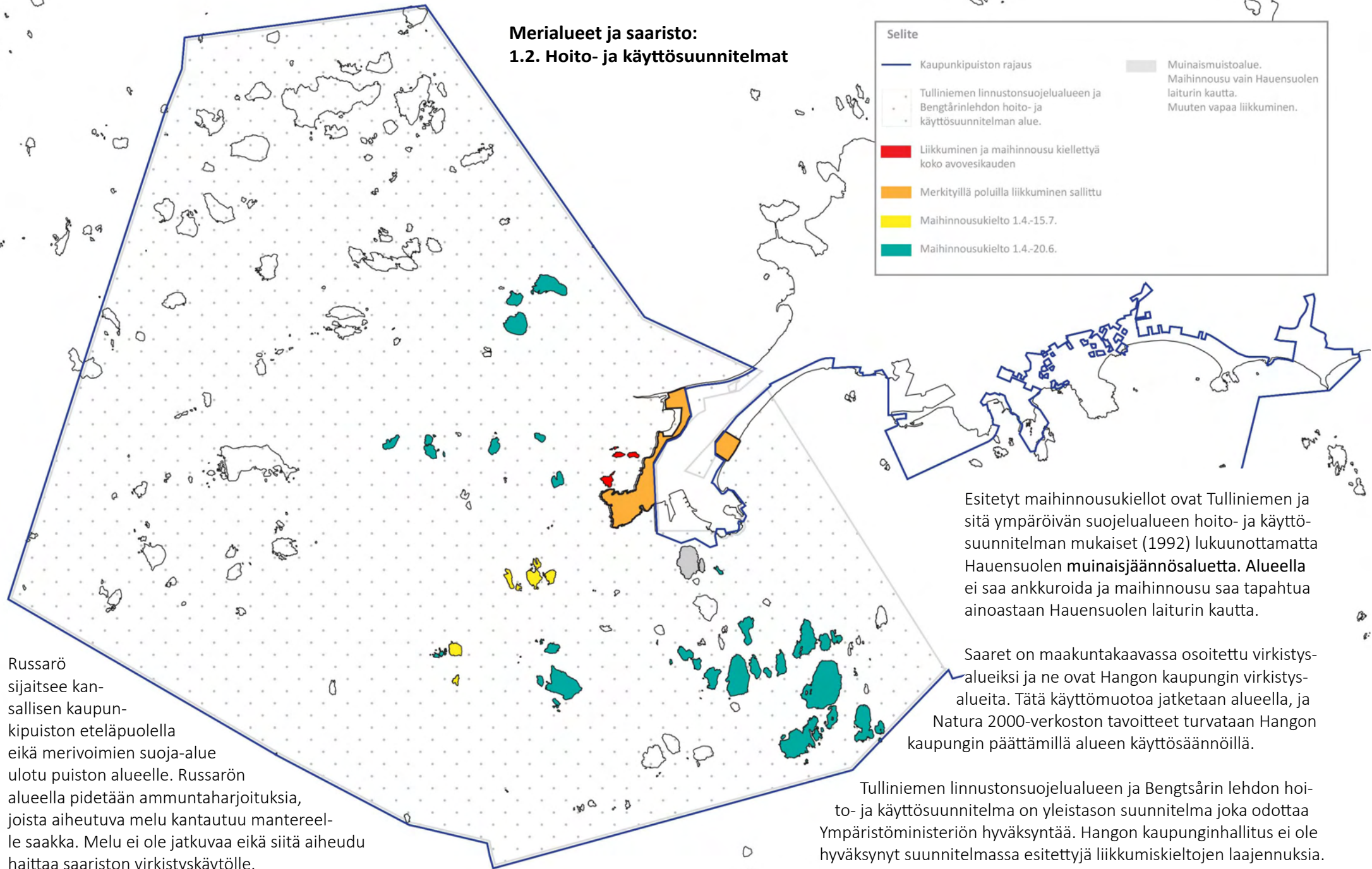
Merialueet ja saaristo: 1.1. Suojelualueet ja kohteet

Merialueet ja saaristo: 1.2. Hoito- ja käyttösuunnitelmat

Selite	
	Kaupunkipuiston rajaus
	Tulliniemen linnustonsuojelualan ja Bengtärinlehdon hoito- ja käyttösuunnitelman alue.
	Liikkuminen ja maihinnousu kiellettyä koko avovesikauden
	Merkityillä poluilla liikkuminen sallittu
	Maihinnousukielto 1.4.-15.7.
	Maihinnousukielto 1.4.-20.6.
	Muinaismuistoalue. Maihinnousu vain Hauensuolen laiturin kautta. Muuten vapaa liikkuminen.

Russarö sijaitsee kansallisen kaupunkipuiston eteläpuolella eikä merivoimien suoja-alue ulotu puiston alueelle. Russarön alueella pidetään ammutaharjoituksia, joista aiheutuva melu kantautuu mantereelle saakka. Melu ei ole jatkuvaa eikä siitä aiheudu haittaa saariston virkistyskäytölle.

Esitetyt maihinnousukiellot ovat Tulliniemen ja sitä ympäröivän suojelualan hoito- ja käyttösuunnitelman mukaiset (1992) lukuunottamatta Hauensuolen muinaisjäännösalueita. Alueella ei saa ankkuroida ja maihinnousu saa tapahtua ainoastaan Hauensuolen laiturin kautta.

Saaret on maakuntakaavassa osoitettu virkistysalueiksi ja ne ovat Hangon kaupungin virkistysalueita. Tätä käyttömuotoa jatketaan alueella, ja Natura 2000-verkoston tavoitteet turvataan Hangon kaupungin päättämällä alueen käytösäännöillä.

Tulliniemen linnustonsuojelualan ja Bengtärin lehdon hoito- ja käyttösuunnitelma on yleistason suunnitelma joka odottaa Ympäristöministeriön hyväksyntää. Hangon kaupunginhallitus ei ole hyväksynyt suunnitelmassa esitettyjä liikkumiskieltojen laajennuksia.

Merialueet ja saaristo: 1.3. Kaavoitus

Saaristossa ja merialueilla ei ole asemakaavaa.

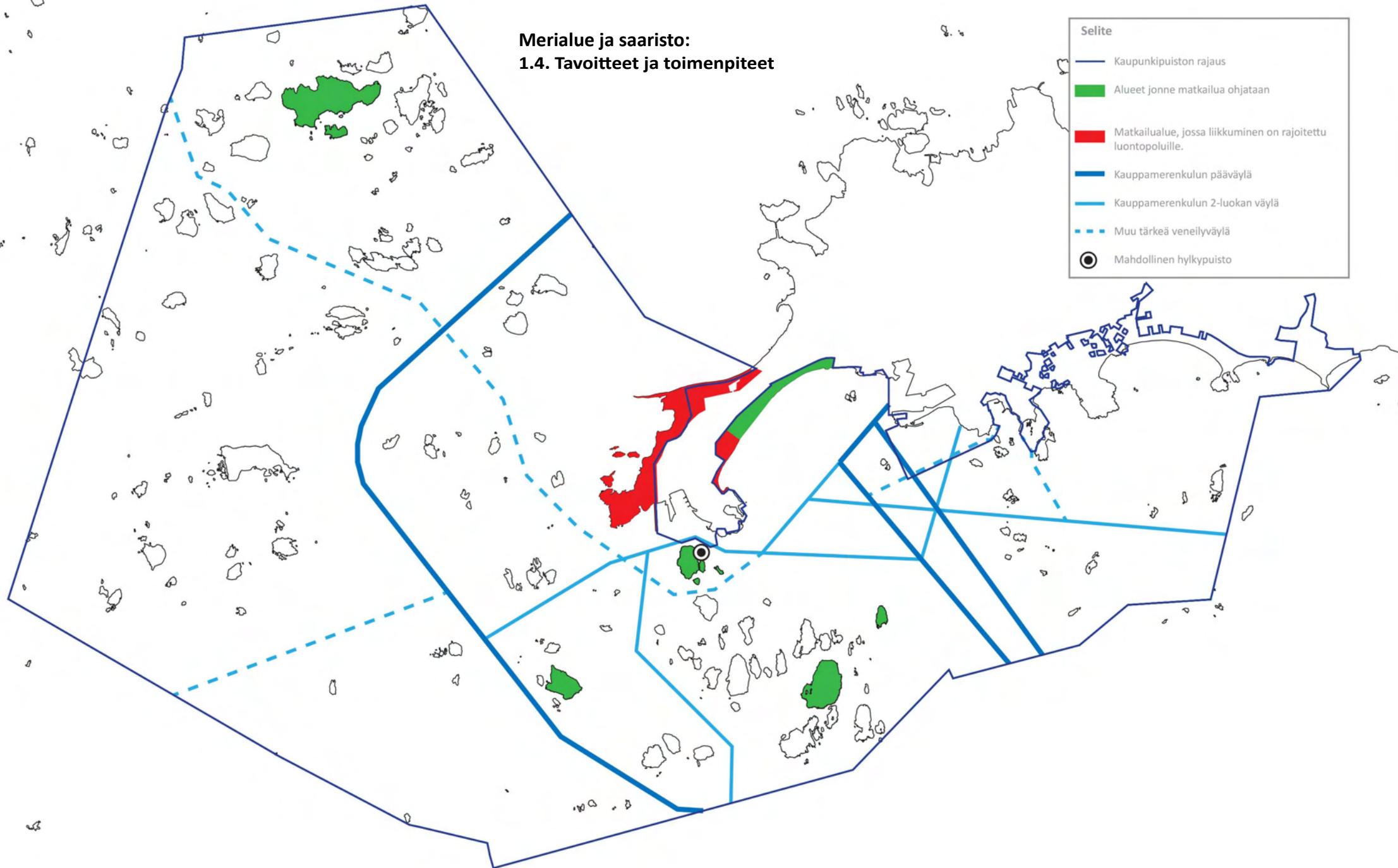
Selite	
	Asemakaavoitettu alue
	Asemakaavoitus käynnissä
	Yleiskaava-alue
	Kaupunkipuiston rajaus

Hangon linnoitus

Kustaanvarustus, Kustaa Aadolf ja Meijerfeldt eivät ole asema- tai yleiskaavoitettuja alueita. Ne ovat osa valtakunnallisesti merkittäviä rakennettu- ja kulttuuriympäristöjä (RKY).

Merialue ja saaristo: 1.4. Tavoitteet ja toimenpiteet

Tulliniemen linnustonsuojelualueen ja Bengtsårin lehdon hoito- ja käyttösuunnitelma (odottaa Ympäristöministeriön hyväksyntää).

Saariston käyttöä ohjaa vuonna 1992 valmistunut *Hangon Tulliniemen ja sitä ympäröivän suojelualueen hoito- ja käyttösuunnitelma*. Ympäristöministeriön hyväksynnän jälkeen saariston hoitoa ja käyttöä ohjaa Tulliniemen linnustonsuojelualueen ja Bengtsårin lehdon hoito- ja käyttösuunnitelma. Hangon kaupungin hallitus ei ole hyväksynyt suunnitelmassa esitettyjä liikkumiskieltojen laajennuksia. Saariston hoidon, käytön ja kehittämisen päätavoitteena on säilyttää sen luontoarvot ja tukea alueen virkistyskäyttöä. Luontoarvojen säilyttämisessä huomioidaan ns. ulkosaariston ja sisäsaariston luonnon väliset eroavaisuudet.

Saariston matkailukäyttö

Virkistyskäyttö saaristossa tapahtuu tyypillisesti yksittäisten luonnossa ja vesillä liikkujien tai pienryhmien toimesta. Alueen potentiaali on matkailun kannalta vielä osin hyödyntämättä. Tavoitteena on mahdollistaa liikkuminen suunnitelluille kulutusta kestäville alueille saarissa joihin on mahdollista sijoittaa toimintaa tukevat ja muuta luontoa säästävät rakenteet mm. valmiit pienveneiden kiinnityspaikat, pitkospuut, laavurakenteet, WC:t, opasteet jne. Sauna- ja kokoustilojen rakentaminen jollekin saarista lisää saariston matkailukäytön mahdollisuuksia.

Rakennelmat ja maasto-opasteet

Kehitettäessä matkailupalveluja saarilla tulee mahdolliset rakennelmat sijoittaa maastossa sellaisiin paikkoihin, jossa ne sijoittuvat maisemallisesti hyvin ja aiheuttavat mahdollisimman vähän haittaa. Maasto-opastusta kehitetään siten, että koko kansallisen kaupunkipuiston alueelle saadaan yhtenäinen ilme. Saariston matkailukäytön edistämiseksi tulee laatia erillinen käyttösuunnitelma.

Merenkulku

Kansallisen kaupunkipuiston alueella kulkee kauppamerenkulun pääväylä sekä useita 2-luokan kauppamerenkulun väyliä ja lisäksi pääasiassa huvi- ja vapaa-ajan veneilyyn tarkoitettuja väyliä.

Pääväylät ovat valtakunnallisesti merkittäviä liikenneväyliä, joilla kulkee valtaosa vesiliikenteen tavaravirroista. Pääväylien hoito on jatkuvaa ja ne pidetään myös

Kustaanvarustus

Sukeltamista kaapelihyllyllä

talvikaudella avoimina.

Liikennevirasto on määritellyt kullekin väyläluokalle väylänhoitoluokan, jonka mukaisessa kunnossa väyliä pidetään. Väylien hoitoon kuuluvat mm. madaltamisesta johtuvat ruoppaukset ja rakenteellisesti heikentyneiden turvalaitteiden korjaamistyöt.

Väylät ovat taloudellisesti ja toiminnallisesti merkittäviä Hangon kaupungille. Saariston matkailukäyttöä kehitettäessä väylästä tulee huomioida eikä väylästäön ylläpito- ja kehittämistoimet saa vaarantua.

Vedenalainen kulttuuriperintö

Hankoniemi on ollut merkittävä etappipaikka Suomenlahden merenkulussa. Pitkäaikaisen merenkulun seurauksena Hangon saaristossa tunnetaan lukuisia vanhoja laivanhylkyjä. Kansallisen kaupunkipuiston alueella tunnetaan hoito- ja käyttösuunnitelmaa tehtäessä 14 sellaista hylkyä, joita pidetään muinaismuistolain rauhoittamina muinaisjäänönsinä. Hyllyillä saa sukeltaa niitä katsellen, kunnioittaen ja valokuvia ottaen. Hyllyt kiinnostavat monia harrastussukeltajia ja Hanko on perinteisesti yksi suomalaisen hylkysukelluksen keskeisistä kohdealueista.

Vuonna 2013 kaupunkipuiston alueen tunnetuin hylky, Hauensuolen vanhan luonnonsataman lähellä oleva ns. kaapelihylky poijutettiin sukellustoiminnan helpottamiseksi muutaman vuoden ajaksi. Poijuttaminen myös suoja hylkyä sukellustukialusten ankkureiden aiheuttamilta vahingoilta. Sopiville hylkykohteille voi myös rakentaa ns. hylkypuistoja, jotka ovat ohjattuja sukellusreittejä. Opasteiden avulla sukellusta kohteilla ohjataan kiinnostavalta yksityiskohdalta toiselle ja infokyltein välitetään tietoa hyllystä.

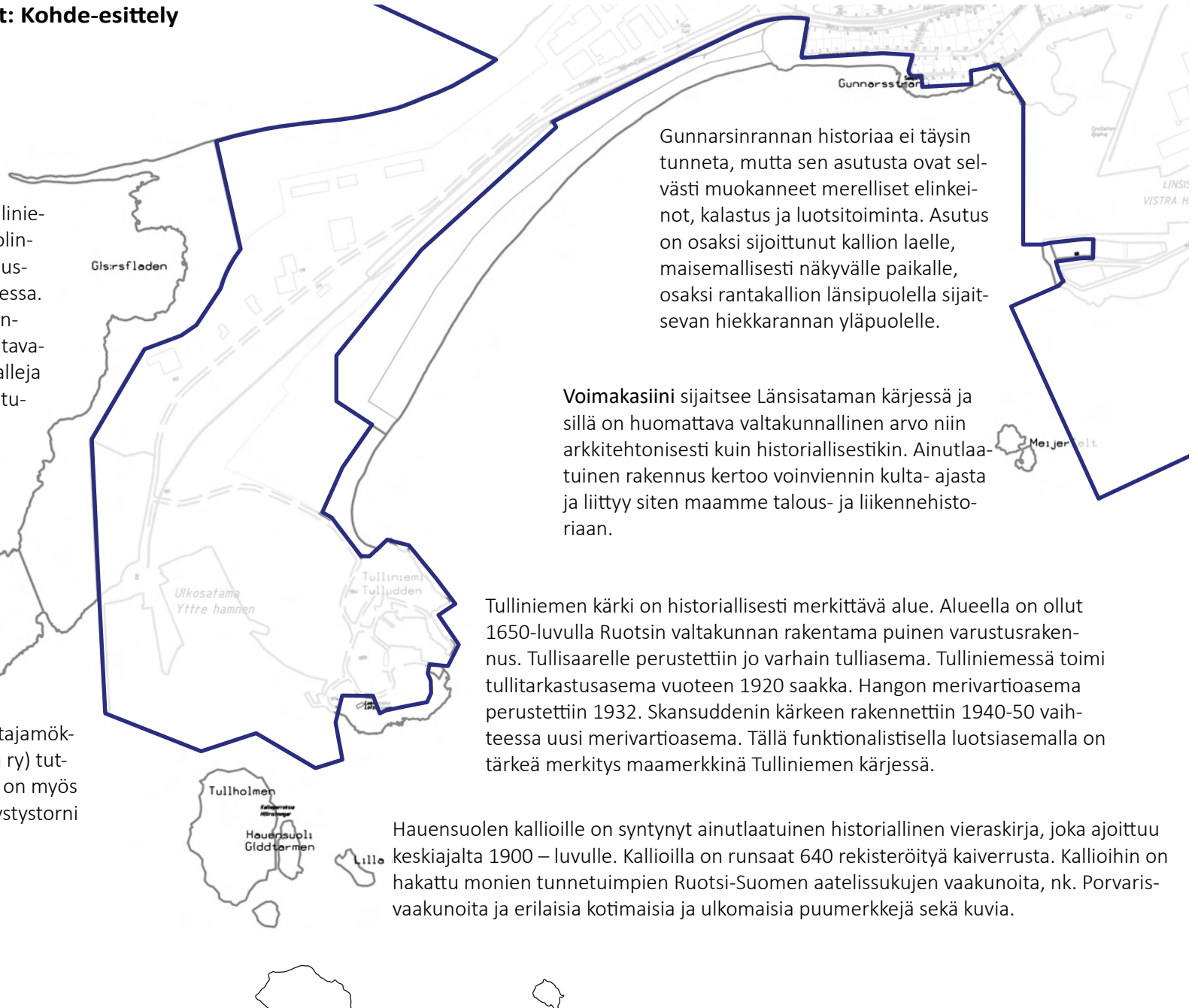
2. Tulliniemi ja Smörmagasinet: Kohde-esittely

Tarkempi kuvaus
kts. Perustamisselvitys

Maantieteellisen sijaintinsa vuoksi Tulliniemi on yksi Suomen tärkeimpiä muuttolintuväyliä ja siten myös muutto- ja vaelluslintututkimuksen avainpaikkoja Suomessa. Tulliniemen alueelle kerääntyvät tuhansien lintujen muuttoreypäät, keväisin tavataan säännöllisesti esim. haahkoja ja alleja yli 20 000 yksilöä. Runsaimmat vesilintu-kerääntymät tavataan huhtikuussa.

Tulliniemen kärjessä on entinen kalastajamökki, joka toimii lintuharrastajien (Tringa ry) tutkimusasemana. Uddskatanin kallioilla on myös sodan aikaisia rakennuksia, esim. tähyystorni ja tykkilavetteja.

Gunnarsinrannan historiaa ei täysin tunneta, mutta sen asutusta ovat selvästi muokanneet merelliset elinkeinot, kalastus ja luotsitoiminta. Asutus on osaksi sijoittunut kallion laelle, maisemallisesti näkyvälle paikalle, osaksi rantakallion länsipuolella sijaitsevan hiekkarannan yläpuolelle.

Voimakasiini sijaitsee Länsisataman kärjessä ja sillä on huomattava valtakunnallinen arvo niin arkkitehtonisesti kuin historiallisestikin. Ainutlaatuinen rakennus kertoo voivien kulta-ajasta ja liittyy siten maamme talous- ja liikennehistoriaan.

Tulliniemen kärki on historiallisesti merkittävä alue. Alueella on ollut 1650-luvulla Ruotsin valtakunnan rakentama puinen varustusrakennus. Tullisaarelle perustettiin jo varhain tulliasema. Tulliniemessä toimi tullitarkastusasema vuoteen 1920 saakka. Hangon merivartiopuisto perustettiin 1932. Skansuddenin kärkeen rakennettiin 1940-50 vaihteessa uusi merivartiopuisto. Tällä funktionalistisella luotsiasemalla on tärkeä merkitys maamerkinä Tulliniemen kärjessä.

Hauensuolen kallioille on syntynyt ainutlaatuinen historiallinen vieraskirja, joka ajoittuu keskiajalta 1900 – luvulle. Kallioilla on runsaat 640 rekisteröityä kaiverrusta. Kallioihin on hakattu monien tunnetuimpien Ruotsi-Suomen aatelissukujen vaakunoita, nk. Porvarisvaakunoita ja erilaisia kotimaisia ja ulkomaisia puumerkkejä sekä kuvia.

Tulliniemi ja Smörmagasinet

2.1. Suojelalueet ja kohteet

Tulliniemen luonnonsuojelualue on pinta-alaltaan n. 2240 ha, joka on rauhoitettu luonnonsuojelulain nojalla. Alue on dyynityyppien ja vedenalaisten hiekka-pohjaisten habitaattien edustaja. Alueella esiintyy uhanalaisia ja harvinaisia lajeja. Saaristossa pesii alueellisesti uhanalaisia lajeja. Alue on myös yksi Suomen tärkeimpiä muuttolintuväyliä.

Uddskatanin luonnonsuojelualue on maapinta-alaltaan 32 ha ja merialueeltaan 153 ha. Uddskatanin luonnonsuojelualue on rauhoitettu ja siellä saa liikkua vain merkityllä luontopolulla.

Tulliniemen edustan Hauensuoli on muinaismuistokohde ja valtakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristökohde (RKY).

Tulliniemen alue on tärkein erilaisten dyynityyppien edustaja Uudellamaalla. Tulliniemen etelärannalle on kehittynyt sarja, jossa näkyy dyynisukcession eri vaiheet valkeista dyyneistä ruskeisiin. Dyneillä esiintyy monia dyneille luonteenomaisia ja samalla uhanalaisia ja harvinaisia lajeja.

Etelärannan luonnonsuojelualueella esiintyy uhanalaiseksi kasviksi luokiteltu meriotakilokki sekä uhanalaisia hyönteislajeja.

Natura 2000 –alueet
Tulliniemen linnustonsuojelualue (FI0100006) on pinta-alaltaan 2566 hehtaaria, joista 460 ha on maa-alueita ja vesialueita noin 2110 ha. Alueeseen kuuluu Tulliniemen luonnonsuojelualue kokonaisuudessaan, jonka länsipuolelta Natura 2000 -alueeseen kuuluvat vain saaret.

Selite	
	Kaupunkipuiston raja
	Asemakaavalla osoitettu luonnonsuojelualue (LS)
	Luonnonsuojelualue
	Natura2000
	RKY -alue
	Muinaisjäänös; Hylky
	Muinaisjäänös
	Asemakaavalla suojeltu rakennus

Tulliniemi ja Smörmagasinet:

2.2. Hoito- ja käyttösuunnitelmat

Suomessa esiintyy 13 lepakkolajia, jotka kaikki ovat luonnonsuojelulailla rauhoitettuja. Keskeisellä sijalla lepakoiden kesäaikaisissa elinympäristövaatimuksissa ovat päiväpiilot. Useimmat lajit tarvitsevat myös suojaista kulkureittejä päiväpiilojen ja saalistusalueiden välillä. Osa lepakkolajeistamme muuttaa talveksi Eurooppaan talvehtimaan. Lepakoiden on Suomessa todettu seuraavan muun muassa rantaviivaa muuttoreiteillään.

(Lähde: BatHouse)

Yleisökäyttöpaineita ohjataan suunnitelmallisesti ja tavoitteellisesti retkeily- ja luontomatkailuvyöhykkeelle. Korkean kävijätiheyden lähtökohta asettaa erityisiä vaatimuksia vyöhykkeen sisällä käytön ohjaukselle, jonka tehtävänä on varmistaa käytön kestävyys ja kävijöiden turvallisuus. Ohjausta voidaan toteuttaa mm. aktiivisella opastuksella ja palvelurakenteilla.

Tulliniemen pohjoispuolella liikkuminen on sallittu merkittyjä polkuja pitkin.

Luontopolku Uddskatanille avattiin yleiseen käyttöön 2014.

Tulliniemen eteläranta Tulluddsstränd sijaitsee kaupungin uimarannan välittömässä läheisyydessä. Tulliniemen kärkeosassa liikkumiseen tarvitaan tällä hetkellä satamaviranomaisten lupa. Tavoitteena on avata luontopolku luotsiasemalle etelärantaa pitkin.

Eteläosien luonnonsuojelun ja hoidon tavoitteena on dyynien hoito.

Tulliniemi etelä-uimarannalla on aurinkoisena kesäpäivän aikana enimmillään n. 200 vierailijaa. Ranta on EU-uimaranta ja sen veden laatua valvotaan säännöllisesti otettavin näyttein ja niistä raportoidaan vuosittain EU-komissiolle.

Rannalla ei ole valvontaa runsaasta kävijämäärästä huolimatta. Rannan riskitekijät ovat mm. aaltojen muodostamat voimakkaat virtaukset ja surfhaus yms. toiminta, jota ei ole selkeästi erotettu uintialueesta.

Selite

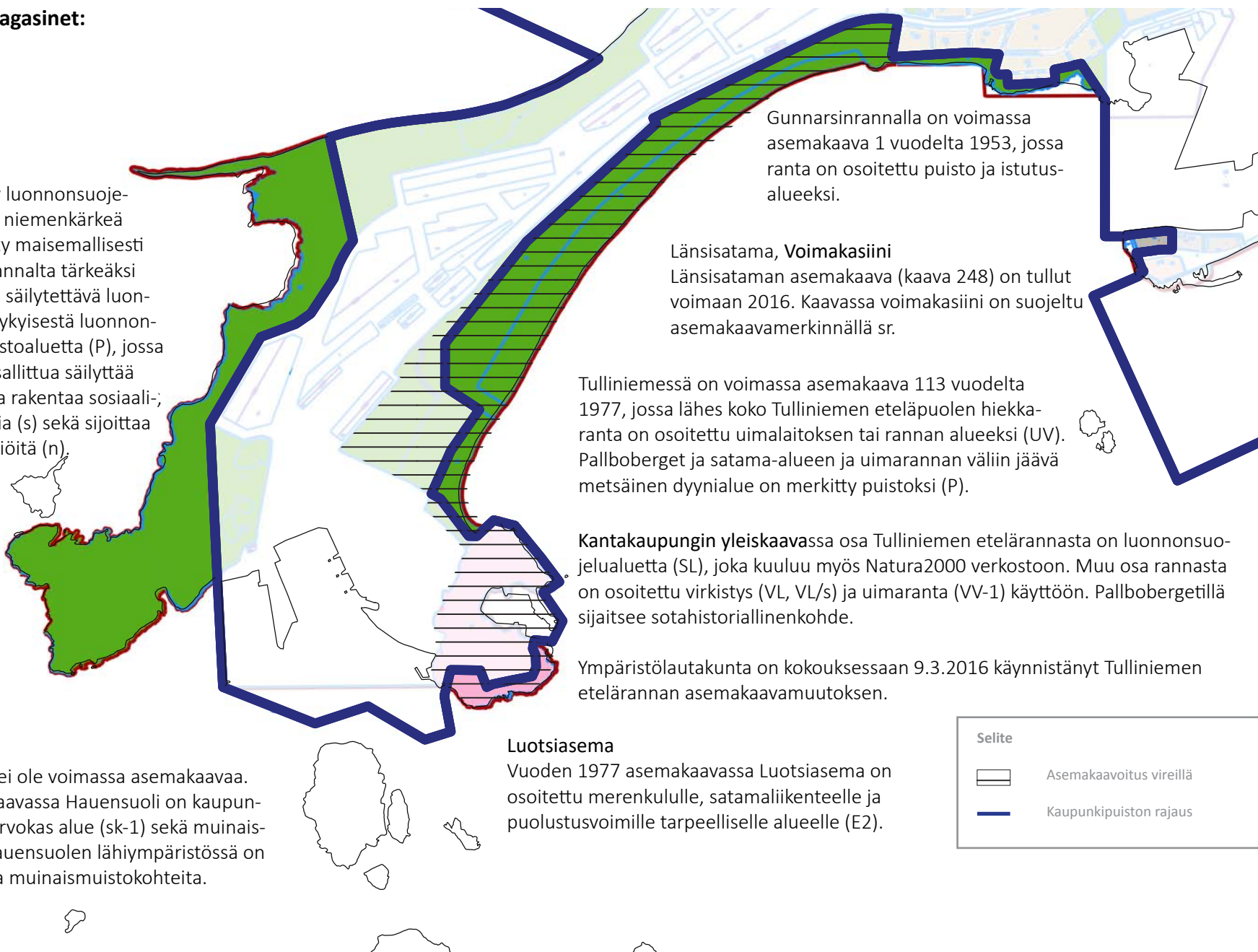
- Kaupunkipuiston rajaus
- Tulliniemen linnustonsuojelun alueen ja Bengtsårin lehdon hoito- ja käyttösuunnitelma
- Ekologinen käytävä: Lepakot
- Tulliniemen eteläinen uimaranta

Tulliniemi ja Smörmagasinet: 2.3. Kaavoitus

Uddskatan on merkitty luonnonsuojelualueeksi (EL). Lähellä niemenkärkeä osa alueista on merkitty maisemallisesti ja linnustonsuojelun kannalta tärkeäksi puistoalueeksi, joka on säilytettävä luonnontilassa (PL1). Osa nykyisestä luonnonsuojelualueesta on puistoaluetta (P), jossa merkityillä alueilla on sallittua säilyttää autoja (ap) ja jonne saa rakentaa sosiaali-; huolto- ym. rakennuksia (s) sekä sijoittaa palavien nesteiden säiliöitä (n).

Hauensuolen alueella ei ole voimassa asemakaavaa. Kantakaupungin yleiskaavassa Hauensuoli on kaupunki- tai kyläkuvallisesti arvokas alue (sk-1) sekä muinaismuistoaluetta (SM). Hauensuolen lähiympäristössä on muutamia vedenalaisia muinaismuistokohteita.

Gunnarsinrannalla on voimassa asemakaava 1 vuodelta 1953, jossa ranta on osoitettu puisto ja istutus-alueeksi.

Länsisatama, Voimakasiini
Länsisataman asemakaava (kaava 248) on tullut voimaan 2016. Kaavassa voimakasiini on suojeltu asemakaavamerkinnällä sr.

Tulliniemessä on voimassa asemakaava 113 vuodelta 1977, jossa lähes koko Tulliniemen eteläpuolen hiekkaranta on osoitettu uimalaitoksen tai rannan alueeksi (UV). Pallboberget ja satama-alueen ja uimarannan väliin jäävä metsäinen dyynialue on merkitty puistoksi (P).

Kantakaupungin yleiskaavassa osa Tulliniemen etelärannasta on luonnonsuojelualue (SL), joka kuuluu myös Natura2000 verkostoon. Muu osa rannasta on osoitettu virkistys (VL, VL/s) ja uimaranta (VV-1) käyttöön. Pallbobergetillä sijaitsee sotahistoriallinen kohde.

Ympäristölautakunta on kokouksessaan 9.3.2016 käynnistänyt Tulliniemen etelärannan asemakaavamuutoksen.

Luotsiasema

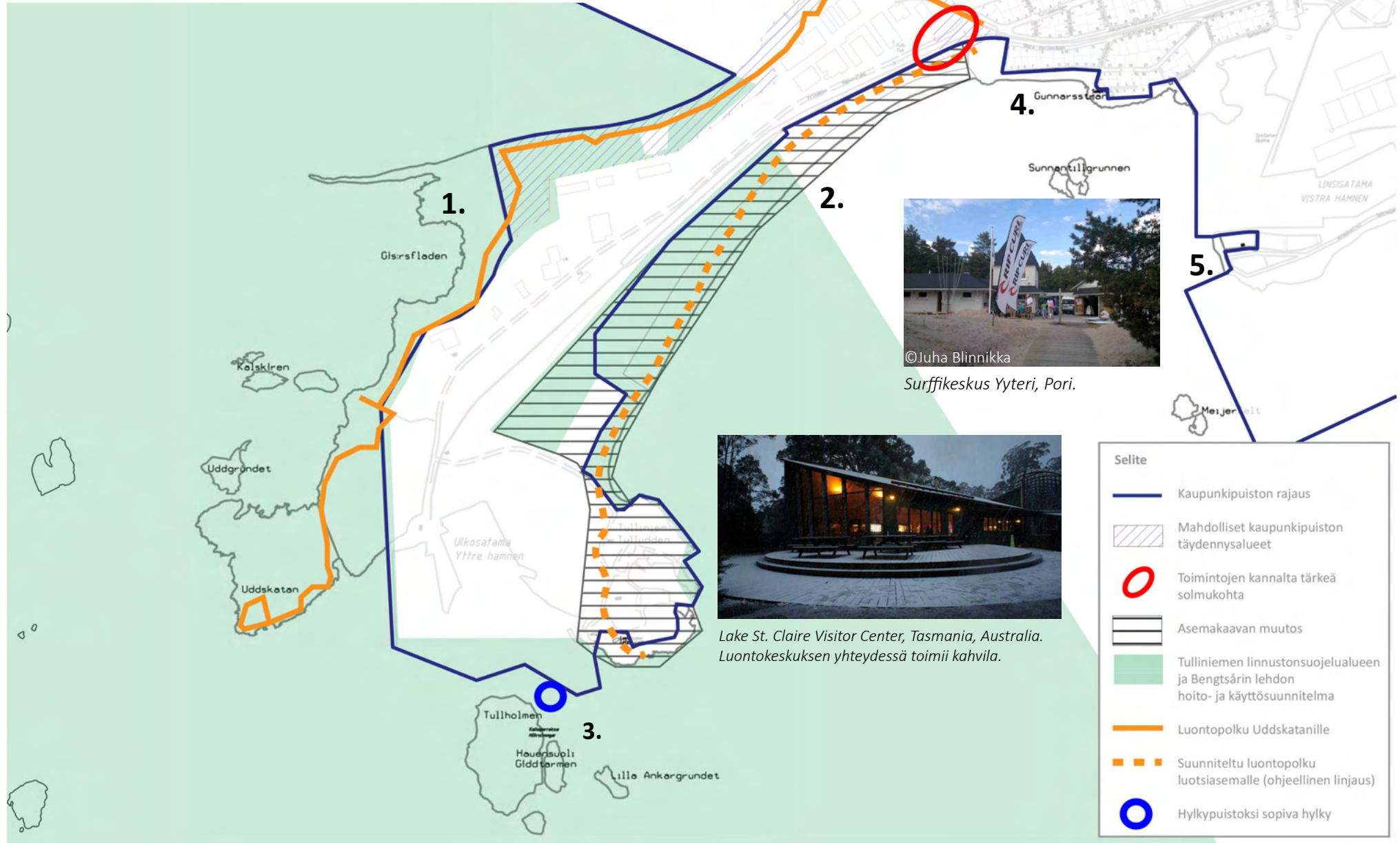
Vuoden 1977 asemakaavassa Luotsiasema on osoitettu merenkululle, satamaliikenteelle ja puolustusvoimille tarpeelliselle alueelle (E2).

Selite

- Asemakaavoitus vireillä
- Kaupunkipuiston rajaus

Tulliniemi (manneralue ja lähisaaret) ja Smörmagasinet

2.4 Tavoitteet ja toimenpiteet

1. Niemen pohjoispuoli

Suomen valtio vastaa omilla alueillaan alueen hoidosta ja kehittämisestä. Ympäristöministeriön hyväksynnän jälkeen Tulliniemeä hoidetaan luonnonsuojelualueiden osalta Tulliniemen linnustonsuojelualueen ja Bengtsårin lehdon hoito- ja käyttösuunnitelman mukaan. Maasto-opastusta kehitetään yhteistyössä Metsähallituksen kanssa siten, että koko kansallisen kaupunkipuiston alueelle saadaan yhtenäinen ilme. Eteläkärki koettiin internet kyselyn pohjalta kauniiksi paikaksi, mutta sen kehittämistä toivottiin esimerkiksi sijoittamalla eteläisimpään kohtaan kunnollinen merkki/kyltti.

2. Niemen eteläpuoli

Tulliniemen etelärannalla on useita eri käyttäjäryhmiä, joiden tarpeet tulee ottaa huomioon, jotta ranta olisi tulevaisuudessa toimiva ja vetovoimainen matkailu- ja virkistyskohde. Suurimmat käyttäjäryhmät niemen eteläpuolella ovat uimarit, ulkoilijat, leijalautailijat ja naturistit. Internetkyselyn perusteella ranta koetaan kauniiksi ja rauhoittavaksi paikaksi. Pitkä hiekkaranta on ollut rakentamaton ja dyynimetsä peittää vapaasataman rakennukset mereltäpäin. Surffikeskus on saanut rannalle väliaikaisen rakennusluvan vuoden 2017 loppuun.

Heti Pallbobergetin länsipuolella sijaitsee EU-uimaranta. Uimarannoille tehdyn riskikartoituksen perusteella etelärannan muu toiminta, kuten surffaus, olisi hyvä erottaa uimareista. Rannan varustetaso täyttää asetetut vähimmäisvaatimukset.

Eteläranta saattaisi sopia sijaintinsa vuoksi hyvin myös tapahtumien järjestämiseen. Lähistöllä ei ole asutusta, joka häiriintyisi tapahtumien aiheuttamasta melusta. Etelärannalla on myös merkittäviä luontoarvoja, jotka tulee huomioida rannan käytön kehittämisessä. Toimintojen sijoittamista, mahdollisten tapahtumien aiheuttamaa melun leviämistä ja rannan luontoarvojen kulutuskestävyyttä tutkitaan tarkemmin ympäristölautakunnan 9.3.2016 käynnistämän asemakaavan muutostyön yhteydessä.

3. Muinaisjäännökset

Merenalaisiin muinaismuistokohteisiin kehitetään ns. hylkypuistoja yhteistyössä museoviraston ja sukeltajien kanssa.

Hauensuolen käyttöä matkailukohteena jatketaan ja laituri- yms. palvelurakenteita kehitetään tarpeen mukaan.

4. Gunnarsinranta

Gunnarsinranta on pienimuotoinen ranta kalavajoineen. Rannan käyttöä jatketaan nykyiseen tapaan.

5. Voimakasiini

Voimakasiinin käytössä noudatetaan Länsisataman asemakaavan määräyksiä.

Mahdolliset täydennysalueet

Tulliniemen toimintojen ja kehittämisen kannalta viereisen sivun kartalla on osoitettu vinottaisella viivoituksella mahdolliset täydennysalueet.

Tulliniemen leiri (Deutsches Lager Hangö) sijaitsee osittain ehdotetulla täydennysalueella. Tulliniemen vapaasataman alue vuokrattiin saksalaisille keväällä 1942 heti neuvostoliittolaisten poistuttua Hangosta. Saksalaiset rakensivat Tulliniemen etappi- ja lomaleirin n. 4 000 sotilaalle. Majoitusparakkeja oli yli sata ja niiden lisäksi alueella oli useita kerho- ja huoltotiloja. Leiri oli toiminnassa vuosina 1942-1944. Joitakin parakkeja on yhä maastossa näkyvissä.

Täydennysalue on myös kansallisen kaupunkipuiston yhtenäisyyden, virkistyskäytön ja tulevaisuuden toimintojen kannalta merkittävä. Uddskattanin luontopolulle johtavaa kävelyreittiä ja polun alkuosaa maisemoidaan ja polkua muutetaan myös liikuntarajoitteisille sopivammaksi. Vapaasataman pysäköintialuetta hyödynnetään ja kehitetään kaikkia Tulliniemen kävijöitä palvelevaksi alueeksi. Paikoitusalueelle voidaan sijoittaa alueen käyttäjiä palvelevia rakennuksia ja rakennelmia. Toimenpiteet vähentäisivät painetta Tulliniemen etelärannan pysäköintialueelta ja säästäisivät mm. alueen puustoa.

3. Itäsatama: Kohde-esittely

Tarkempi kuvaus kts. Perustamisselvitys

Heti kaupungin perustamisen jälkeen rakennettiin Itälahteen, Kuningatarvuoren juurelle satama kaupunkilaisten tarpeisiin. Hangon Itäsatama oli kaupungin oma satama toisin kuin Länsisatama, jonka valtio omisti.

Itäsataman rannalla oli jo ennen kaupungin perustamista sijainnut pieni kalasatama meriaittoineen ja vajoineen. Läheisyydessä oli sijainnut myös Hangon 1700-luvun loppuun ja 1800-luvun alun linnoituskaupunki, jonka rakennukset ryhmittivät varsinaiselle Kuningattarenuorelle ja viereiselle matalalle kanakselle.

Itäsatamaa on sittemmin laajennettu ja uudistettu. Se on muuttunut kauppa- ja kalastussatamasta pääasiassa huvivenesatamaksi. Itäsatamassa ja sen välittömässä läheisyydessä sijaitsevassa yksityisessä Itämeren Portin venesatamassa on yhteensä noin 450 venepaikkaa.

Itäsataman satama-altaan länsipuolen taustana on Oy Granit Ab:n kivinen entinen hiomorakennus, joka valmistui v. 1896. Hiomon vanhimman osan eli keskiosan suunnitteli arkkitehtitoimisto Grahn, Hedman & Wasastjerna.

Vuoden 1873 asemakaavassa arkkitehti August Boman sijoitti makasiineja suunnitellun Itäsataman välittömään läheisyyteen, alueelle, jossa oli Hangon linnoituksen aikana ollut kasarmeja ja kalustovarastoja. **Makasiinit** sijoitettiin kahteen suoraan riviin ja joka kolmannen väliin jätettiin palokuja. Rivien väliin jääneelle Makasiinikadulle vedettiin ratakiskot. Näin rantamakasiinit yhdistettiin jo varhaisessa vaiheessa liikenneverkkoon.

Hangö Segelförening rf perustettiin v. 1906. **Purjehdusaviljongin** suunnittelu annettiin arkkitehti Bertel Liljeqvistin tehtäväksi vuonna 1936. Suurin osa rakennus- ja sisustusmateriaaleista saatiin eri yrityksiltä ja yksityisiltä henkilöiltä lahjaksi. Rakennus valmistui talvella 1938.

Itäsatama

3.1. Suojelualueet ja kohteet

Hangon vanhin jäljellä oleva rakennus on nykyisin Hangon museon käytössä. Rakennus on korjattu museokäyttöön vuonna 1971.

Oy Granit Ab:n entinen kivihimo on ollut yksi Suomen kiviteollisuuden merkittävimmistä edustajista.

Itäsatama on yksi Suomenlahden merkittävimmistä huvivenesatamista ja se on osa RKY aluetta.

RKY-alueen perusteluna annetaan mm. se, että Itäsatama ympäristöineen perustettiin aikoinaan Hangon asukkaiden omaksi kalastus- ja kauppasatamaksi heti kaupungin perustamisen jälkeen 1870-luvulla. Itäsatama vanhoine makasiineineen muodostaa toiminnallisesti ja kaupunkikuvallisesti tärkeän miljöökokonaisuuden Hangon kaupungissa.

14 satamamakasiinia on säilynyt alkuperäisestä 19:sta. Kaikki makasiini rakennukset on suojeltu asemakaavalla.

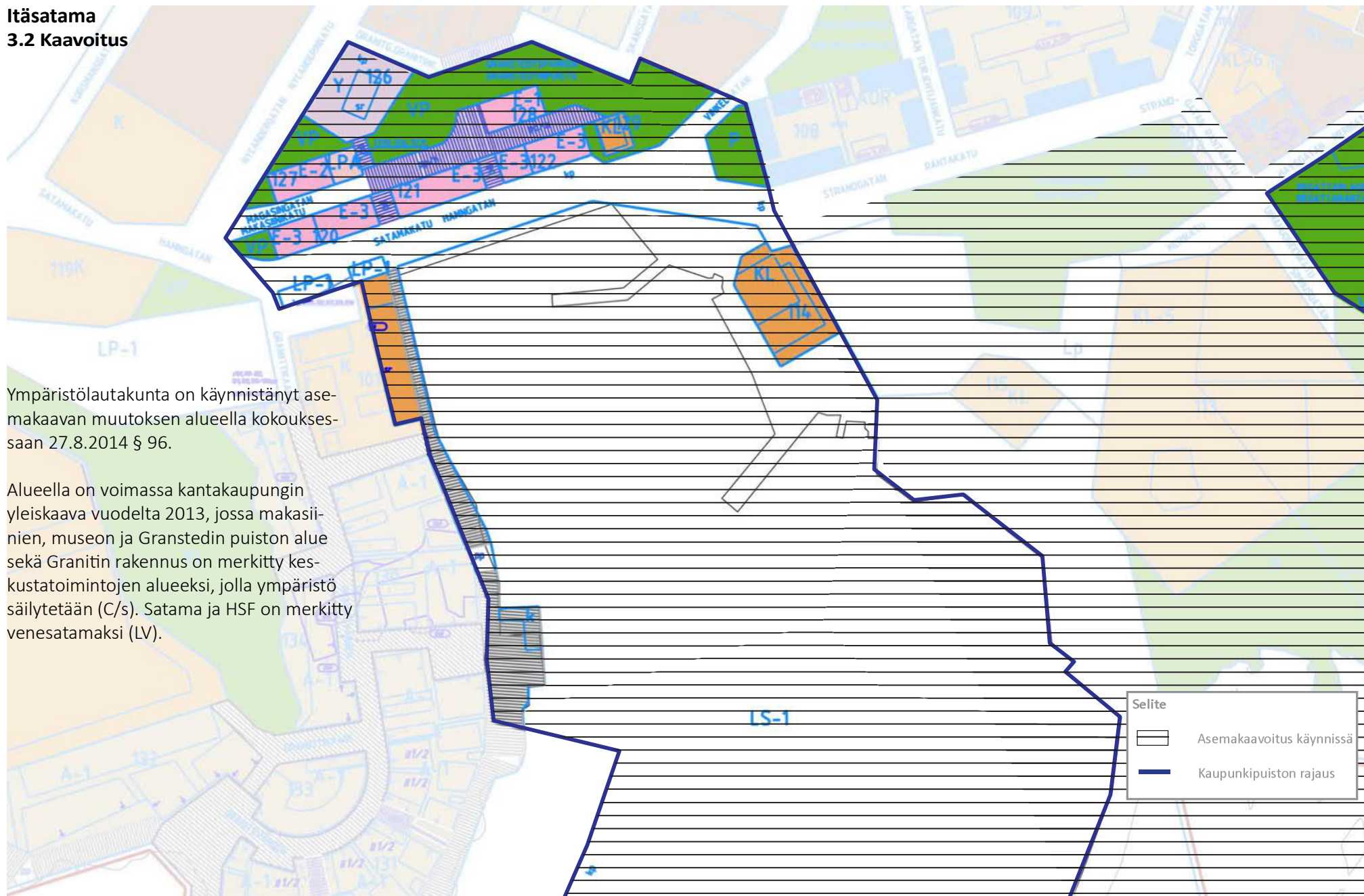
Vaalea, kaartuvalinjainen Hangö Segelförening rf:n funkispaviljonki 1930-luvulta on tärkeä osa satamamaisemaa.

Koko Itäsatama ja sen lähiympäristö ovat osa maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.

Selite

- Kaupunkipuiston rajaus
- Asemakaavalla suojeltu rakennus (sr)
- RKY -alue

Itäsatama 3.2 Kaavoitus

Itäsatama

3.3 Tavoitteet ja toimenpiteet

Tapahtumapaikka

Itäsatamaa voidaan luonnehtia kaupunkipuiston toiminnallisimmaksi osa-alueeksi, jonka ulkoasu ei ole perinteisen puistomainen. Alue on enemmänkin kokoon-tumispaikka, aukio tai torimainen alue, joka muuttaa ilmettään eri tapahtumien ja tarpeiden myötä.

Satama-alueen kulutusta kestävien pintojen avoimen ympäristön ansiosta Itäsa-tama soveltuu hyvin väkimäärältään suurten tapahtumien järjestämispaikaksi. Ympäröivä asutus kuitenkin tulee huomioida ja melukuormitus lähialueen asuk-kaille selvittää, mikäli alueen ympärivuotista käyttöä tapahtumapaikkana lisätään nykyisestä.

Itäsatamassa sijaitsevat ravintolat, myyntikojut ja kesäaikaan järjestettävä iltatori ovat sataman vetovoimaisuuden kannalta oleellisia. Niiden toiminnan säilyttämi-nen ja kehittäminen alueella on tärkeää.

Satama

Satamasta pyritään tekemään helposti saavutettava, turvallinen, ympäristövas-tuullinen ja moderni satama, jossa kaupunkitason palvelut ovat lähellä. Satama-toimintoja sekä palveluita kehitetään vastaamaan mm. vesiturheilun kilpailutoi-minnan, huviveneilijöiden, muiden turistien ja tapahtumajärjestäjien tarpeita. Sataman alueelle sijoittuvat huoltorakennukset suunnitellaan niin että tilat palvelevat eri käyttäjäryhmiä sekä alueella järjestettäviä tapahtumia. Itäsataman käyttöä purjehdukseen ja veneilyyn liittyvien tapahtumien tapahtumapaikkana edistetään yhteistyössä purjehdusseurojen ja muiden vesiliikuntaorganisaatioiden kanssa.

Vierasvenepaikkojen mitoitukset, ajatellen veneiden koon kasvua, tarkistetaan ja määrää pyritään lisäämään ottaen käyttöön Märaskärin ja nykyisen sataman välinen alue.

Sataman alueen auto- ja pyöräpysäköintipaikkojen riittävyys, sijoitus ja toiminta-malli selvitetään asemakaavamuutostyön yhteydessä.

Yleisilme

Satama-alueella käytettävistä materiaaleista, istutuksista ja valaistuksesta sekä palveluvarustuksen parantamisesta tehdään kokonaissuunnitelma Itäsataman asemakaavan muutoksen yhteydessä. Satama-altaan ja Satamakadun arvoa kau-punkikuvassa tulee korostaa ja kehittää edelleen.

Satamakadun ravintoloiden terrassien tulee sopeutua rakennusten ilmeeseen so-pivilla ratkaisulla. Makasiinirakennusten kokonaisilmeen kannalta tärkeä osa ovat suuret ikkuna- ja oviluukut, joita terrasserakenteet eivät saa peittää. Ravintoloiden terrassit muodostavat terrassikadun, jonka yleisilmeen tulee olla tasapainoinen. Se voidaan saavuttaa esimerkiksi terrassien yhteneväsillä kaidekorkeuksilla.

Makasiinikadun puolelta hoidetaan pääsääntöisesti ravintoloiden huoltoliikenne. Ravintolatilojen nykyaikaistaminen on asettanut paineita poistaa vanhoja lastaus-laitureita. Toimiakseen nykyisten hygieniamääräysten mukaisesti ravintoloilla on tarvetta mm. jäteastioille, pakastetiloille sekä keittiöhygienian kannalta oleellisille tuulikaapeille. Asemakaavan muutostyön yhteydessä tulee antaa määräykset kos-kien Makasiinikadun puoleisia lastauslaitureita, Satamakadun terrassien aitaamis-ta ja kattamista sekä makasiinien välisten palokujien käyttöä.

Makasiinit ja Satamakatu syksyllä 2016.

4. Bulevardi, Regattaranta, Vartiovuori: Kohde-esittely

Tarkempi kuvaus
kts. Perustamisselvitys

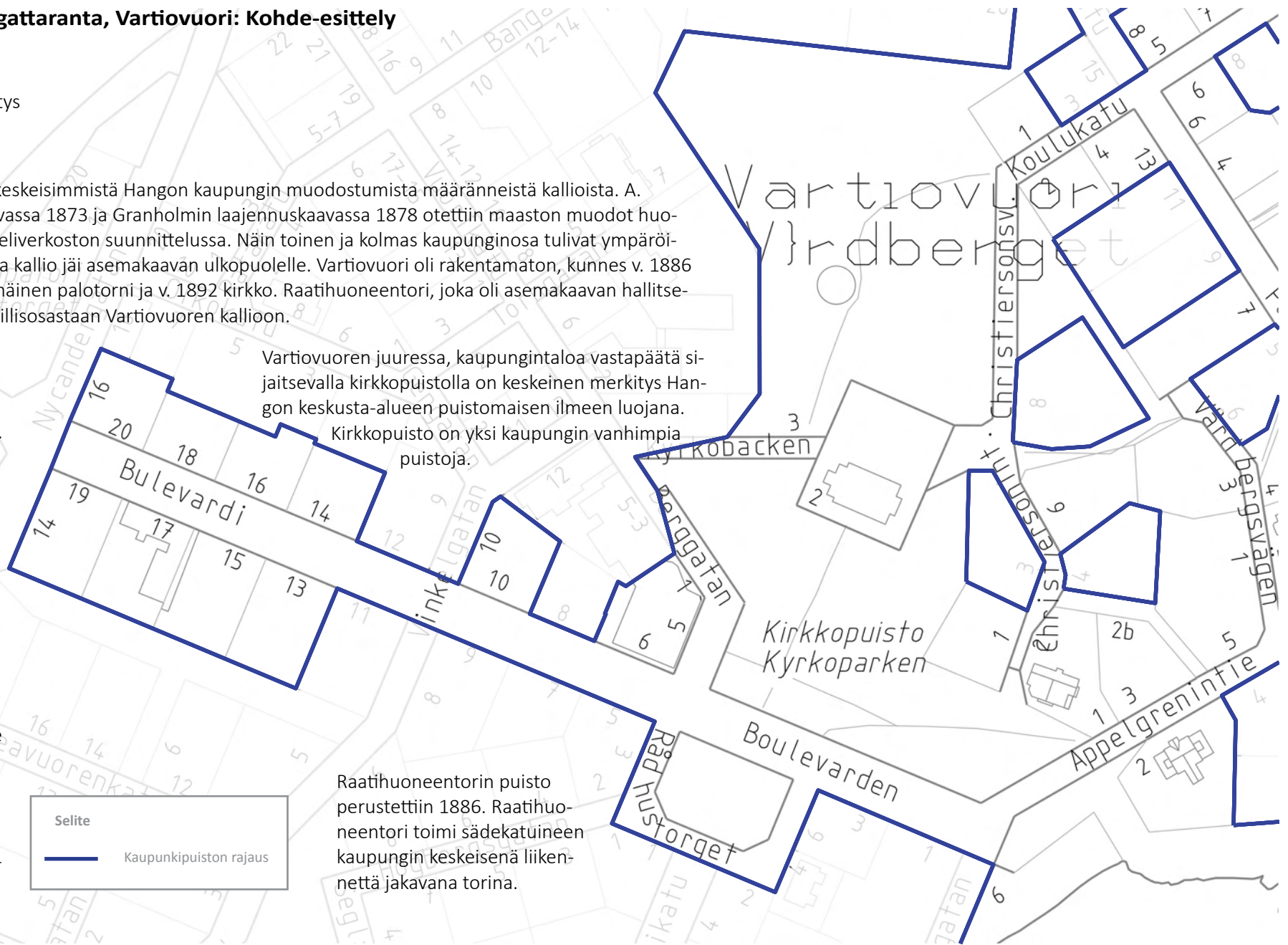
Vartiovuori on yksi keskeisimmistä Hangon kaupungin muodostumista määränneistä kallioista. A. Bomanin asemakaavassa 1873 ja Granholmin laajennuskaavassa 1878 otettiin maaston muodot huomioon katu- ja kortteliverkoston suunnittelussa. Näin toinen ja kolmas kaupunginosa tulivat ympäröimään Vartiovuorta ja kallio jäi asemakaavan ulkopuolelle. Vartiovuori oli rakentamaton, kunnes v. 1886 rakennettiin ensimmäinen palotorni ja v. 1892 kirkko. Raatihuoneentori, joka oli asemakaavan hallitsevia osia, rajautuu koillisosastaan Vartiovuoren kallioon.

Bulevardille suunniteltiin jo asemakaavassa puuistutukset. Bulevardin lehmuskuja (laji: keisarinlehmus) istutettiin vuonna 1879. Bulevardikatu oli kaupungin tärkein katu, mitä osoittaa paitsi kadun leveys myös reunustavien tonttien koko. Kadun varrelta varattiin tontteja julkisille rakennuksille, mm. nykyisen kaupungintalon tontti oli alkujaan varattu kaupungin raatihuoneelle

Vartiovuoren juuressa, kaupungintaloa vastapäätä sijaitsevalla kirkkopuistolla on keskeinen merkitys Hangon keskusta-alueen puistomaisen ilmeen luojana. Kirkkopuisto on yksi kaupungin vanhimpia puistoja.

Raatihuoneentorin puisto perustettiin 1886. Raatihuoneentori toimi sädekatuineen kaupungin keskeisenä liikennettä jakavana torina.

Selite	
	Kaupunkipuiston rajaus

Bulevardi, Regattaranta, Vartiovuori

4.1. Suojelualueet ja kohteet

Bulevardia reunustavat puurakennukset ja niiden korttelialueet on pääsääntöisesti suojeltu asemakaavalla.

Keskusta-alue on osa maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä. Vesitorni, Kirkko, Villa Thalatta ja Villa Lilius ovat maakunnallisesti ja paikallisesti arvokasta rakennusperintöä.

Hangon kirkko on suojeltu kirkkolain nojalla.

Regattaranta

Vapaudenpatsas ja siirtolaismonumentti sijaitsevat puistoalueilla ja ovat osa Itäisen kyläpuiston RKY aluetta.

Selite	
	Kaupunkipuiston raja
	Asemakaavalla suojeltu rakennus (sr)
	RKY -alue
	Asemakaavalla suojeltu alue /s -merkintä

Bulevardi, Regattaranta, Vartiovuori

4.2. Hoito- ja käyttösuunnitelmat

Kts. Hangon asemakaava-alueiden puistojen ja puistometsien hoito- ja käyttösuunnitelma, 2007

Vartiovuorella tavoitteena on avoin kalliomaasto, jossa kasvaa lähinnä mäntyä ja katajaa muutama ruusupensas sekä kalliokasveja ja kallioniittyjä.

Alueen tulisi säilyä historian muistuttajana, huvilakaupunginosana jossa pihat rajataan kulkuteille pensas- tai lauta-aidoilla. Suurempien kulkuväylien viereiset valaisimet uusitaan, ajanhenkiseen valaisintyyppiin jonka valaistusvoima on hyvä.

Kirkkopuisto on edustusvihheralue, ja tavoitteeksi on asetettu koko alueen saaminen edustavaksi kaupunkipuistoksi. Pensaita ja puita hoidetaan yksitellen, nurmikot leikataan usein ja kukkaistutuksia hoidetaan päivittäin. Leikkialueen välineet uusitaan vähitellen aloittaen vanhimmista.

Selite	
	Kaupunkipuiston rajaus
	Hangon asemakaava-alueiden puistojen ja puistometsien hoito- ja käyttösuunnitelma
	Ekologinen käytävä: Lepakot

Bulevardi, Regattaranta, Vartiovuori

4.3. Kaavoitus

Bulevardi ja Raati- huoneentori

Bulevardi 10, 13-19 ja 14-20 on merkitty asuin- ja liikerakennusten alueeksi (AL), jolla ympäristö säilytetään (/s). Rakennukset muutamaa piharakennusta lukuun ottamatta suojeltu asemakaavalla.

Kaupungintaloa ei ole suojeltu kaavalla.

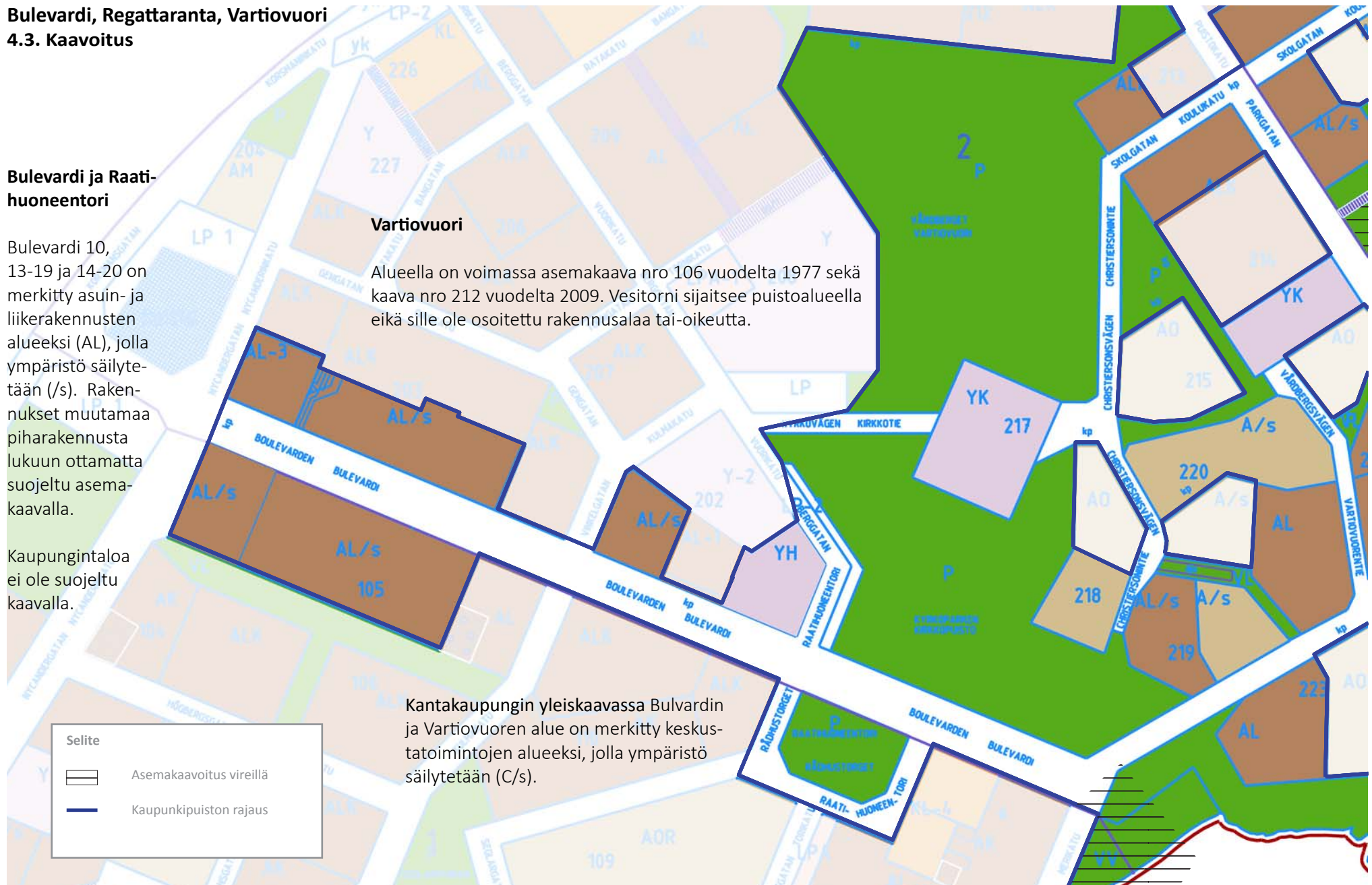
Vartiovuori

Alueella on voimassa asemakaava nro 106 vuodelta 1977 sekä kaava nro 212 vuodelta 2009. Vesitorni sijaitsee puistoalueella eikä sille ole osoitettu rakennusala- tai -oikeutta.

Kantakaupungin yleiskaavassa Bulvardin ja Vartiovuoren alue on merkitty keskustatoimintojen alueeksi, jolla ympäristö säilytetään (C/s).

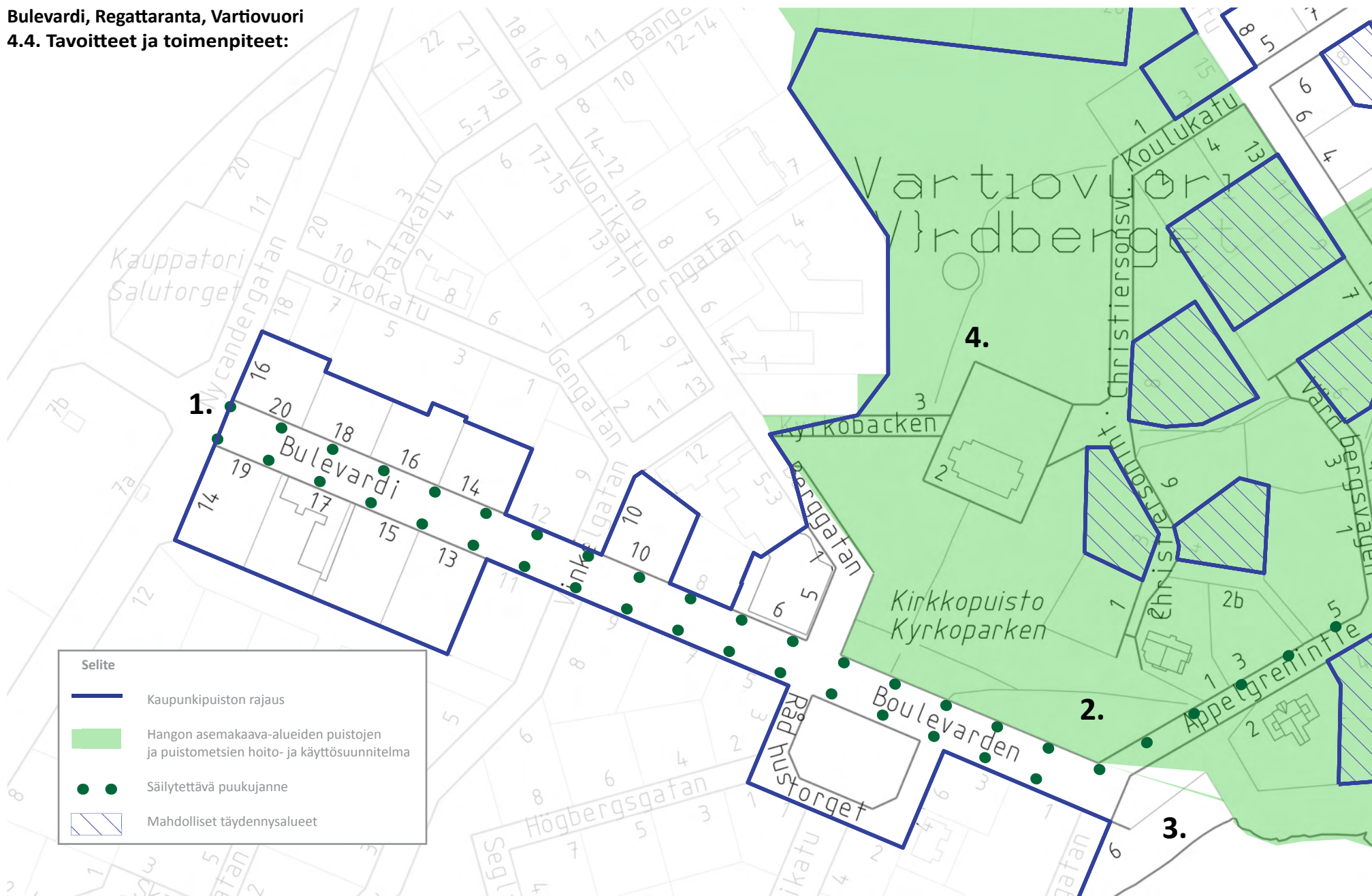
Selite

- Asemakaavoitus vireillä
- Kaupunkipuiston rajaus

Bulevardi, Regattaranta, Vartiovuori
4.4. Tavoitteet ja toimenpiteet:

Hangon asemakaava-alueiden puistojen ja puistometsien hoito- ja käyttösuunnitelma

Suunnitelma ohjaa puistoalueiden hoitoa Kirkkopuistossa ja Vartiovuorella. Suunnitelma on yhä ajankohtainen ja sen on arvioitu tarvitsevan tarkistusta n. 10 vuoden sisällä.

1.

Kun yllä mainittua suunnitelmaa tarkistetaan, tulee sen yhteydessä laatia selvitys **puukujanteiden** uusimisesta Bulevardilla ja Appelgreninteillä. Tavoite on turvata kaupunkikuvallisesti arvokkaiden puukujanteiden turvallisuus ja säilyttää ne kaupunkikuvassa.

2.

Kirkkopuiston leikkialuetta kehitetään edelleen toiminnalliseksi ja lapsiperheille soveltuvaksi. Alueen palveluiden ja rakennelmien tulee sopeutua ympäristöön. Yleisten vessojen sijoittamista alueelle suositellaan. Puiston käyttöä pienimuotoisten tapahtumien järjestämiseen kehitetään. Näkymät merelle pidetään avoimena.

3. Regattaranta ja uimahuone

Ranta on osa Itäsataman asemakaavan muutosta (Tehtaanniemi). Regattarantaa kehitetään urbaaniksi rannaksi.

Uimahuoneen nykyasu säilytetään. Uimahuoneenkatu jatkuu katuna uimahuoneelle saakka.

4. Hangon maamerkit

Vartiovuoren asemakaava kaipaa päivitystä. Hangon tärkeimpiä maamerkkejä kirkkoa, vesitornia ja kaupungintaloa ei ole suojeltu asemakaavalla.

Mahdolliset täydennysalueet:

Itäsataman ja regattarannan väliin jäävä Tehtaanniemi rakentuu kylpylä ja loma-asuntoalueeksi. Alueen liittäminen osaksi kaupunkipuistoa lisää puistoon kylpyläkaupungin olennaisimman osan, kylpylän. Moderni toteutus lisää ajallista kerroksellisuutta kaupunkipuiston rakenteeseen.

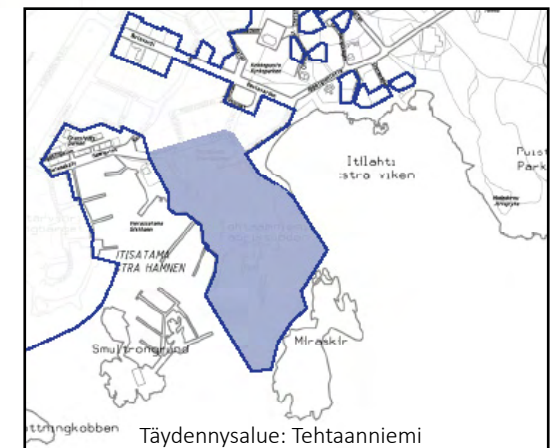
Havainnekuva: Meripuiston yleis- ja lähiympäristösuunnitelma, WSP 2015

B. Rantapolun penkit, vaihtoehdot: Betonipenkit puurimoituksella.

Piirros Vartiovuoren kasvillisuudesta

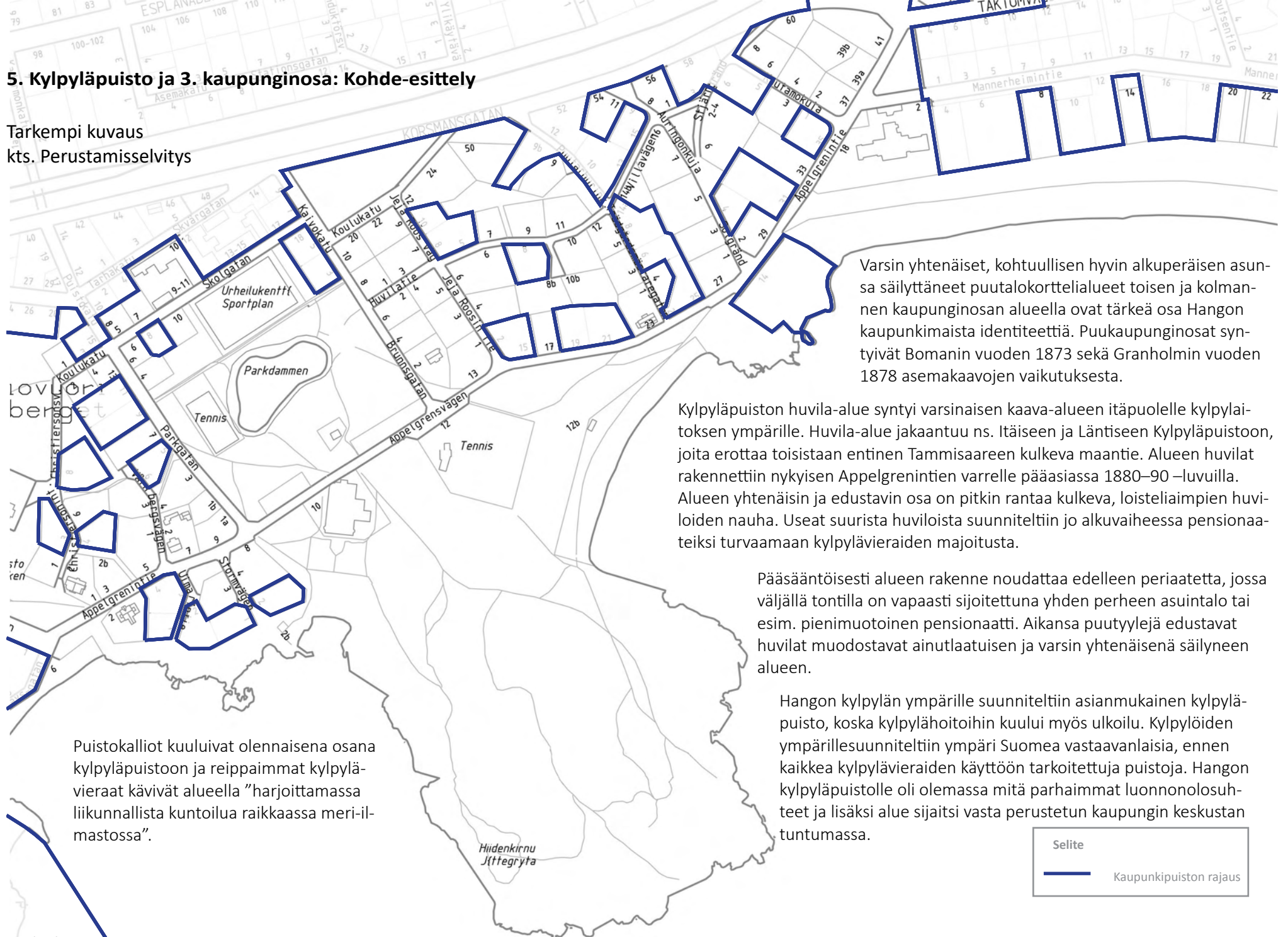

Täydennysalue: Tehtaanniemi

5. Kylpyläpuisto ja 3. kaupunginosa: Kohde-esittely

Tarkempi kuvaus
kts. Perustamisselvitys

Varsin yhtenäiset, kohtuullisen hyvin alkuperäisen asunsa säilyttäneet puutalokorttelialueet toisen ja kolmannen kaupunginosan alueella ovat tärkeä osa Hangon kaupunkimaista identiteettiä. Puukaupunginosat syntyivät Bomanin vuoden 1873 sekä Granholmin vuoden 1878 asemakaavojen vaikutuksesta.

Kylpyläpuiston huvila-alue syntyi varsinaisen kaava-alueen itäpuolelle kylpylaitoksen ympärille. Huvila-alue jakaantuu ns. Itäiseen ja Läntiseen Kylpyläpuistoon, joita erottaa toisistaan entinen Tammissaareen kulkeva maantie. Alueen huvilat rakennettiin nykyisen Appelgrenintien varrelle pääasiassa 1880–90-luvulla. Alueen yhtenäisin ja edustavin osa on pitkin rantaa kulkeva, loisteliaimpien huviloiden nauha. Useat suurista huviloista suunniteltiin jo alkuvaiheessa pensionaateiksi turvaamaan kylpylävieraiden majoitusta.

Pääsääntöisesti alueen rakenne noudattaa edelleen periaatetta, jossa väljällä tontilla on vapaasti sijoitettuna yhden perheen asuintalo tai esim. pienimuotoinen pensionaatti. Aikansa puutyylejä edustavat huvilat muodostavat ainutlaatuisen ja varsin yhtenäisenä säilyneen alueen.

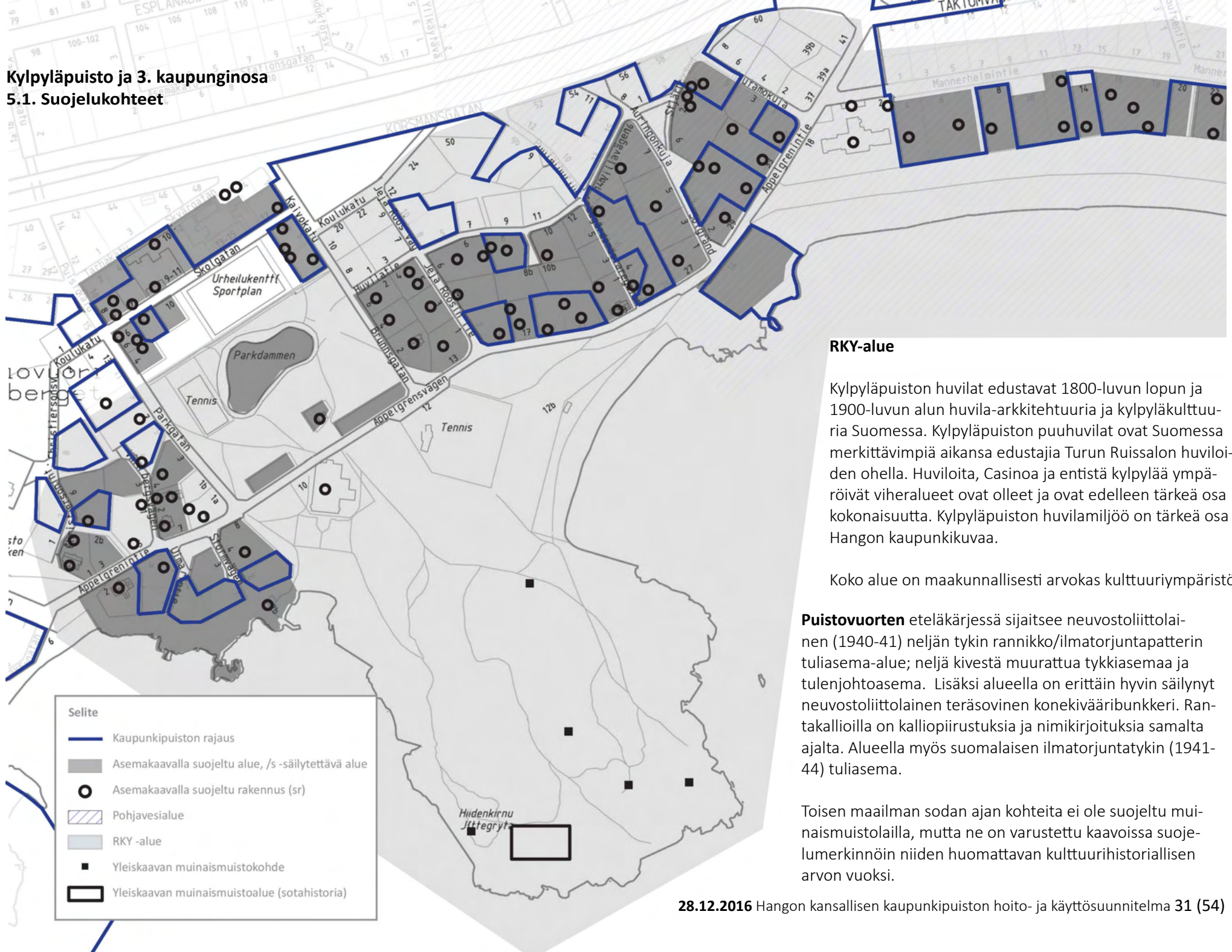
Hangon kylpylän ympärille suunniteltiin asianmukainen kylpyläpuisto, koska kylpylähoitoihin kuului myös ulkoilu. Kylpyläiden ympärillesuunniteltiin ympäri Suomea vastaavanlaisia, ennen kaikkea kylpylävieraiden käyttöön tarkoitettuja puistoja. Hangon kylpyläpuistolle oli olemassa mitä parhaimmat luonnonolosuhteet ja lisäksi alue sijaitsi vasta perustetun kaupungin keskustan tuntumassa.

Puistokalliot kuuluivat olennaisena osana kylpyläpuistoon ja reippaimmat kylpylävieraat kävivät alueella ”harjoittamassa liikunnallista kuntoilua raikkaassa meriilmastossa”.

Selite	
	Kaupunkipuiston rajaus

Kylpyläpuisto ja 3. kaupunginosa

5.1. Suojelukohteet

RKY-alue

Kylpyläpuiston huvilat edustavat 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun huvila-arkkitehtuuria ja kylpyläkulttuuria Suomessa. Kylpyläpuiston puuhuvilat ovat Suomessa merkittävimpiä aikansa edustajia Turun Ruissalon huviloiden ohella. Huviloita, Casinoa ja entistä kylpylää ympäröivät viheralueet ovat olleet ja ovat edelleen tärkeä osa kokonaisuutta. Kylpyläpuiston huvilamiljöön on tärkeä osa Hangon kaupunkikuvaa.

Koko alue on maakunnallisesti arvokas kulttuuriympäristö.

Puistovuorten eteläkärjessä sijaitsee neuvostoliittolainen (1940-41) neljän tykin rannikko/ilmatorjuntapatterin tuliasema-alue; neljä kivistä muurattua tykkiasemaa ja tulenjohtoasema. Lisäksi alueella on erittäin hyvin säilynyt neuvostoliittolainen teräsovinen konekivääribunkkeri. Rantakallioilla on kalliopiirustuksia ja nimikirjoituksia samalta ajalta. Alueella myös suomalaisen ilmatorjuntatykin (1941-44) tuliasema.

Toisen maailman sodan ajan kohteita ei ole suojeltu muinaismuistolaitilla, mutta ne on varustettu kaavoissa suojelumerkinnöin niiden huomattavan kulttuurihistoriallisen arvon vuoksi.

Kylpyläpuisto ja 3. kaupunginosa 5.2. Hoito- ja käyttösuunnitelmat

Kts. Hangon asemakaava-alueiden puistojen ja puistometsien hoito- ja käyttösuunnitelma (2007)

Kolavikenin hoito- ja käyttösuunnitelman laatiminen on käynnissä. Kts. sivu 46.

Tavoitteena on entisestään korostaa **Puistolammen** ympäristön kaupunkimaista puistoa varioimalla metsän reunaan kukkivilla penssailla, siistimällä lammen reunoja mm istuttamalla kosteikkokasveja ja korjaamalla laiturirakennetta. Lehmuskujanteen vieressä oleva sähkökeskus verhoillaan, tenniskenttä siistitään ja valaisimet uusitaan. Lisäksi Appelgrenintien reunaan rakennetaan siisti ja edustava pysäköintialue. Puistolammelle on lisäksi oma hoito-ohjeensa ja suositukset hoitotoimenpiteille, jotka on laadittu vuonna 2010 Hangon kaupungin kahden lammen viitasammakko-, sukeltajakuuriais- ja eteläntyönkorentoselvityksessä.

Casinon puiston tavoitteeksi on asetettu sen säilyminen historian muistomerkinä, hyvin hoidettuna Hangon nähtävyytenä.

Tavoitteena on säilyttää **Tennispuiston** jako, mutta jokaista osaa pitää hieman jäsentää, jotta käyttötarkoitus selviäisi. Metsikkö hoidetaan lehtomaisena ja eri puulajeja yritetään säilyttää mahdollisimman monipuolisesti. Hienoja puuyksilöitä otetaan esille vesakosta. Muutamia pysäköintipaikkoja voidaan sijoittaa tennispuiston kahvilan viereen, jossa nyt pysäköidään suoraan jalkakäytävälle.

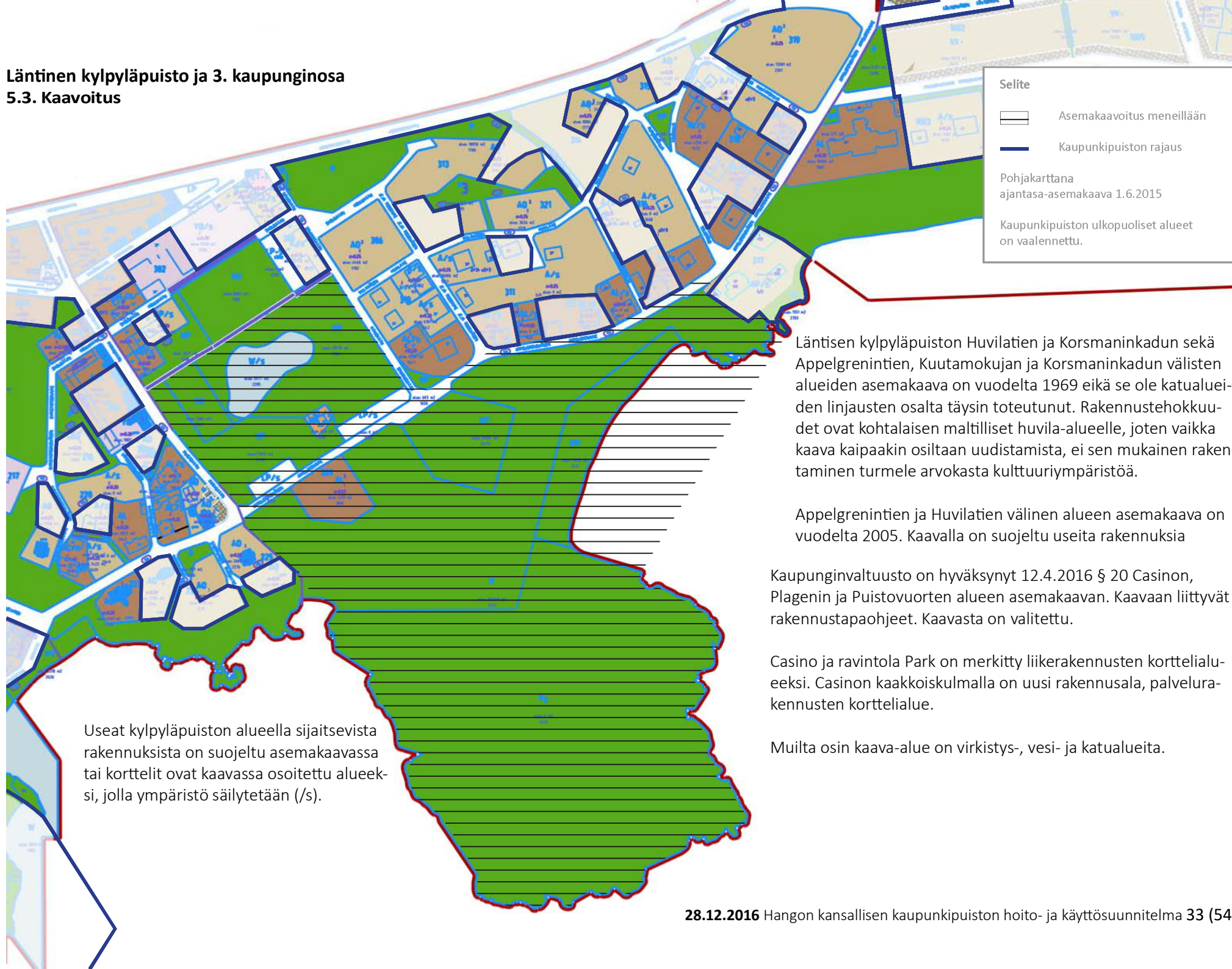
Puistovuorilla tavoitteeksi on asetettu toimiva virkistysalue, jossa on selvät merkityt polut. Erilaiset metsätyypit hoidetaan niille sopivalla tavalla. Tulenteko kielletään kokonaan.

Polun varrelle tuodaan jälleen penkkejä ja roska-astioita. Historialliset muistomerkit merkitään infotauluilla ja polun alussa voisi olla taulu, jossa kerrotaan kaikista kohteista.

Itälahdessa tavoitteeksi on asetettu rantakallioiden säilyminen tulevaisuudessakin karuina ainoastaan kalliokasvillisuuden peittäminä. Asuinalueen hoito jatkuu toivottavasti nykyisellään, reuna-alueet pitää niittää ainakin kerran vuodessa ja katsoa että ne eivät vesoiu.

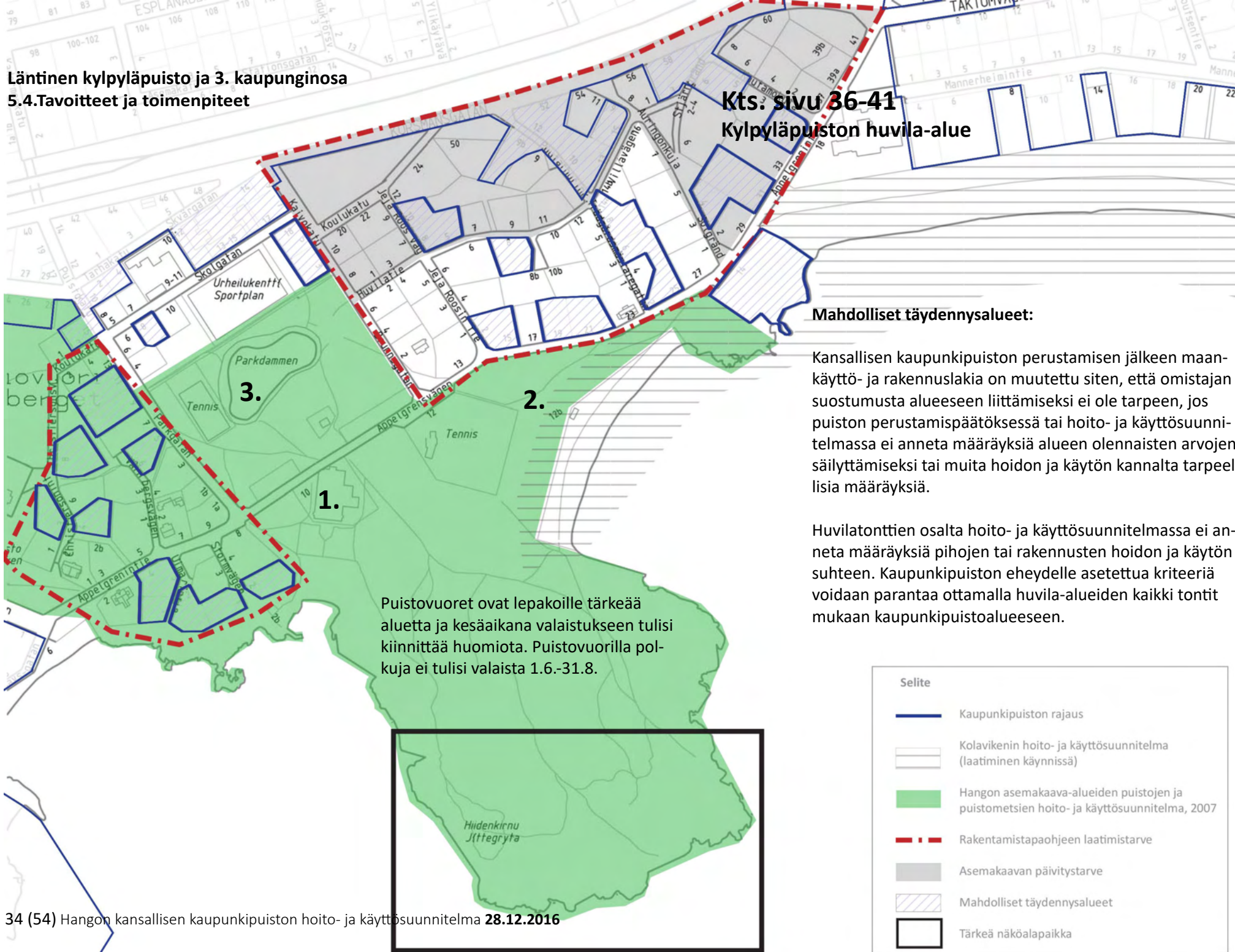

Läntinen kylpyläpuisto ja 3. kaupunginosa 5.3. Kaavoitus

**Läntinen kylpyläpuisto ja 3. kaupunginosa
5.4.Tavoitteet ja toimenpiteet**

**Kts. sivu 36-41
Kylpyläpuiston huvila-alue**

1. Casino ja casinon puisto

Alue säilytetään historian muistomerkkinä, hyvin hoidettuna edustusalueena. Casinorakennuksen ympärivuotisen käytön mahdollisuuksia lisätään. Casinon puistoon suunnataan pieniä ja keskikokoisia yleisötapahtumia. Runsaiden kukkaistutusten ja muun kasvillisuuden vuoksi massatapahtumia ei tulisi alueella järjestää. Alue sopii sijaintinsa vuoksi myös pienten musiikkitapahtumien järjestämiseen.

Asemakaavan muutoksessa on huomioitu Casinon merkitys maisemassa ja lisärakentamisella mahdollistetaan ympärivuotinen toiminta alueella.

2. Plagenin ranta

Ranta on profiloitunut aktiivirannaksi, jossa on toimintoja paitsi lapsille, myös aikuisille. Vesikaruselli tulee säilyttää ja rannan käyttöä aktiivikohteena kehittää. Virkistyskäyttömahdollisuuksia maalla ja meressä tulee kehittää alueella ottaen kuitenkin huomioon rannalle ominaisen maiseman.

Rannan ja Casinon välistä aluetta kehitetään tenniskäyttöön. Asemakaavamuutoksen myötä alueelle rakentuu uusia kenttiä ja niihin liittyviä rakennelmia.

3. Puistolampi

Puistolammelle on laadittu hoitosuunnitelma, jota tulee noudattaa. Lampea ympäröivää aluetta kuormittaa heinäkuussa järjestettävä Sea Horse Week. Tapahtuma tuo alueelle satoja ratsukkoja. Muita suuria tapahtumia alueella ei järjestetä.

Alueen hoidossa noudatetaan Hangon asemakaava-alueiden puistojen ja puistometsien hoito- ja käyttösuunnitelmaa. Suunnitelmaa päivitettäessä on huomioitava tapahtumien aiheuttama kuormitus ympäristölle. Liikkuminen ja intensiivinen käyttö tulisi ohjata kulutusta kestäville poluille ja reiteille.

Reitti

Casinon, Plagenin ja Puistovuorten asemakaavatyön yhteydessä laaditussa Puistoalueiden yleissuunnitelmassa ja rakentamistapaohjeessa esitettyä rantareittiä kehitetään ja se sovitetaan osaksi kansallisen kaupunkipuiston reittikonaisuutta (kts. luku reitit).

Puistoalueiden männyt

Hangon kaupunkikuvalle ominaisia ovat iäkkäät männyt, jotka ranta-alueilla ovat matalia ja käiveriä. Suojaisemmissa paikoissa puut ovat kasvaneet täyteen mitaansa, mutta tuulten vaikutuksesta niiden latvustot ovat muotoutuneet erikoisen muotoisiksi.

Rantojen mäntykasvillisuus ja puistojen yli 200 -vuotiaat kilpikaarnamännyt muodostavat Hangolle tunnusomaisen ja ainutlaatuisen puistoympäristön. Rakennettujen puistoalueiden, kuten Kirkkopuiston ja Casinon puiston, uhkana on puiden ikäjakauksen vinoutuma. Puistojen puusto on vanhaa eikä uutta puustoa ole kasvamassa. Pahimmassa tapauksessa puuston uudistaminen tulee ajankohtaiseksi kaikille puille lähes samanaikaisesti.

Uusien mäntyjen kasvattaminen korkean käyttöasteen puistoissa on haastavaa paitsi ilkvallan myös ajattelemattomuuden vuoksi. Istutettavan taimen tulisi kaupunkialueella olla metrin korkeudella ympärysmitaltaan noin 20 senttimetriä, jotta se ei joudu ilkvallan kohteeksi. Pientä taimea ei välttämättä mielletä tulevaisuuden komeaksi puustopuuksi eikä sitä osata varoa. Taimi saattaa vioittua eikä korvaavaa puustoa pääse syntymään yrityksistä huolimatta.

Korkean käyttöasteen hoidetuissa puistoissa uutta puukasvustoa voitaisiin suojata esimerkiksi ympäristötaideteosten avulla. Sopivan teoksen avulla nuoria taimia voitaisiin suojata puiston ulkonäön siinä kärsimättä. Puisto-osaston kokemusten perusteella nuori puu tarvitsee kaupunkialueella pitkään suojakseen korkean metallisen runkosuojan, jotta sitä ei katkaistaisi.

Puistometsätyyppisellä alueella puuston uudistaminen on helpompaa. Kun alueelle jätetään vaikeakulkuisia alueita, pääsee puusto uudistumaan luonnollisesti. Tämä tosin saatetaan kokea epäsiistinä ja hoitamattomana ympäristönä kaupunkilaisten puolelta.

Puistopuuston hoitamiselle tulee laatia suunnitelma tai viimeistään *päivitettäessä* Hangon asemakaava-alueiden puistojen ja puistometsien hoito- ja käyttösuunnitelmaa vuodelta 2007 tulee puistojen puusto huomioida. Puiden nykykunto ja ikä tulisi kartoittaa ainakin Kirkkopuistossa, Casinon puistossa, osassa Puistolammen puistoa sekä Plagenin rannan läheisyydessä ja laatia suunnitelma puuston uudistamiseksi.

5.5. Kylpyläpuiston huvila-alue

Itämeren muiden kylpyläkaupunkien esimerkkien mukaisesti myös Hankoon rakentui kylpylän läheisyyteen huvila-alue, jonka huviloissa herrasväki vietti kesää, ja jonka pensionaatit majoittivat Hankoon tulleita kylpylävieraita.

Hangon kylpyläpuiston huvila-alue syntyi keskustan kaavoitetun alueen ulkopuolelle. Koska alueella ei ollut asemakaavaa, tontit olivat suuria eikä rakentamista koskenut määräykset, vaan huviloista rakentui suuria, kaksi- ja jopa kolmekerroksisia rakennuksia, joissa oli torneja, kuisteja ja parvekkeita. Suurin osa huviloista on hirsirunkoisia ja lautaverhoiltuja, useimmiten vaalein värein maalattuja rakennuksia. Alueella on myös muutamia 1900-luvun alussa rakennettuja kivirakennuksia.

Huvila-alueet laajenivat 1890-luvulla Mannerheimintien varteen, nk. Itäisen Kylpyläpuiston huvila-alue ja 1900-luvun alusta lähtien Kylpyläpuiston pohjoisosaan lähemmäksi rautatiealuetta. Hangon Kylpyläpuiston huvila-alueen erityispiirteenä on se, ettei huviloilla ole omaa rantaa, vaan rannat ovat kaupungin omistuksessa.

Koristeellinen puuaita

Siisiti puuaita reunustaa tonttia yleistä rantaa vasten. (Tontti ei kuulu k.-puistoon)

Moderni rauta-aita (tontti ei kuulu k.-puistoon)

Siisti pensasaita ja puinen, koristeellinen portti

Huvila Långsandan kävelyreitiltä katsottuna

Mannerheimintien umpeen kasvanut puistoalue piilottaa huvilat kesäaikaan.

Näkymä Långsandan kävelyreitiltä

Mannerheimintien varren huviloiden ja hiekkarannan välissä on komeita Hankoniemelle tyyppillisiä dyynimetsän mäntyjä. Metsä on osittain kasvanut niin tiheäksi, että huvilat piiloutuvat kasvillisuuteen. Samoin Mannerheimintietä reunustava puistokaistale (kadun ja tonttien välissä) on päässyt hoitamattomana kasvamaan varsin tiheäksi. Tämä vähentää huviloiden näkyvyyttä kaupunkikuvassa.

Huviloiden piholla ja puutarhoissa on pääosin kunnioitettu alueen ominaispiirteitä: merenrantaluonnon karuutta ja hiekkaisen maaperän köyhyyttä. Alueelle tyyppillistä ovat silokalliot, männyt, varvut ja matalat kivikkokasvit sekä maiseman avoimuus, ”läpinäkyvyys.” Huvilatonttien reunustavia tyyppillisiä koristeellisia puuaitoja löytyy Appelgrenintieltä.

Mahdollisesti alueella järjestettävät yleisötapahtumat ja yleinen turistien määrän lisääntyminen kylpyläpuistossa ovat vaikuttaneet siihen, että on syntynyt painetta tonttien aitaamiseksi. Kylpyläpuistolle on ollut tyyppillistä näkymien avoimuus piholle. Korkeat lauta-aidat ja tiiviit, korkeat pensasaidat eivät ole tyyppillisiä tapoja aidata huviloiden pihvoja. Matalat rauta-aidat ovat kasvattaneet suosiotaan viime vuosina ja useille tonteille ne sopivatkin hyvin.

Persoonalliset yksityiskohdat terasseilla, kaiteissa ja ovissa ovat tyypillisiä huvila-alueella.

Suurin osa huviloista on väritykseltään hillittyjä, mutta myös voimakkaampia värejä löytyy.

3. kaupunginosan Huvilatien ja Korsmaninkadun välinen asemakaava 1950 –luvulta ei ole toteutunut. Mm. katujen toteutuneet linjaukset poikkeavat asemakaavassa esitetystä. Rakennusten suojelutarpeita ei ole tutkittu tällä alueella.

Huvila-alueella tavoitteena on valtakunnallisesti arvokkaan rakennetun kulttuuriympäristön kehittäminen kokonaisuutena. Kylpyläpuiston alueelle tulee laatia huvila-alueita koskevat rakennustapaohjeet mahdollisten asemakaavamuutosten yhteydessä. Asemakaavojen mukainen täydennysrakentaminen ei vaaranna kylpyläpuiston arvoja.

Asemakaavoja uudistettaessa tulee mahdollistaa huviloiden käyttäminen majoituspalveluiden tuottamiseen.

Majoituspalveluita järjestetään mm. Villa Tellinassa, Villa Maijassa ja Villa Thalattassa.

Hangon olosuhteet puutarhan hoidolle

Toisin kuin toisella kuuluisalla ja kansallisesti merkittävällä Ruissalon huvila-alueella, jossa maaperä ja suotuisa ilmasto olivat otollisia huviloiden puutarhoille ja hyötyviljelmille ja joissa huvilapalstoihin sisällytettiin myös peltopinta-alaa omaa puutarhaviljelyä varten, Hangon Kylpyläpuiston karu maaperä ja Hangon ulkosaaristomainen ilmasto eivät luo parhaita olosuhteita puutarhaharastuksille.

Merellinen ilmasto vaikuttaa siten, että kevään tulo on hidasta, sen sijaan syksyt ovat pitkiä ja lämpimiä. Maaperä on hiekkaista ja kalliot ovat usein lähellä maanpintaa. Puutarhaviljelmien pelastuksena on monin paikoin hiesu, joka pitää paremmin kosteutta. Hangossa on usein pitkiä sateettomia jaksoja, jolloin kasvit tarvitsevat keinokastelua. Suuri osa Hangon keskusta-alueesta on tärkeää pohjavesialuetta. Se tarkoittaa, että pihojen kasveja tulee lannoittaa maltillisesti. Kylpyläpuiston komeiden mäntyjen juuret nousevat usein pintaan saakka, mikä voi vaikeuttaa pihakäytävien rakentamista ja ylläpitoa.

Mäntyvaltainen piha Huvilatiellä.

Edustava piha Auringonkujalla, jota reunustavat matalat pensasaidat.

Huvila-alueen ympäristön hoidon tavoitteita ja suosituksia

Kylpyläpuiston huvila-alueiden rakentamisesta ja kunnostamisesta määrätään alueen asemakaavoissa sekä rakennusjärjestyksessä.

Ottaen huomioon alueen historian, ilmaston ja maaperän puutarhojen hoidossa *suositellaan* otettavaksi huomioon seuraavia asioita:

- kasvillisuuden karsiminen tarpeelliselle etäisyydelle huvilan puurakenteista
- avoimien näkymien säilyttäminen, maiseman ”läpinäkyvyys”
- tiheän kasvillisuuden karsiminen maisemallisesti merkittäviltä näkymälinjoilta
- kasvillisuuden valinta alueen olosuhteet huomioon ottaen, kuivuutta kestäviä kasveja
- suurten nurmialueiden välttäminen, sillä karussa hiekkapitoisessa kangasmaastossa nurmikko ei menesty hyvin
- matalahkojen puu- tai kasviaidanteiden suosiminen
- hiekka- ja luonnonkivikäytävien suosiminen
- suurikokoisten rakennuksiin liitettävien uusien terassien välttäminen

Kaupungin teknisen toimiston puistopuoli neuvoo ja opastaa tarvittaessa asukkaita kehittämään piha-alueitaan ja ottamaan huomioon ja korostamaan alueen erityispiirteitä. Rakennusvalvontaan tulee ottaa yhteyttä, kun on kysymys huviloitten kunnostamiseen liittyvistä suunnitelmista.

Selite

1. Lehmus
2. Koristeomenapuu
3. Tulppaanit
4. Alppiruusu

Hangon Kylpyläpuistossa viihtyviä kasveja

Pensaat:

jasmikkeet, pensasruusut, syreenit, tavalliset sekä unkarinsyreeni, kultasadenpensas, orapihlajat, helmiorapihlaja ja ruusuorapihlaja, ruotsin- ja suomenpihlajat, tuomipihlajat, kultaherukka, kellokuusama, pallesorvarinpensas, sorvarinpensas, hernepensas, aitalikusteri, lumimarja sekä myös happomarjat, alppiruusut, tuhka-pensaat, koristehavut, pensasangervot

Puut:

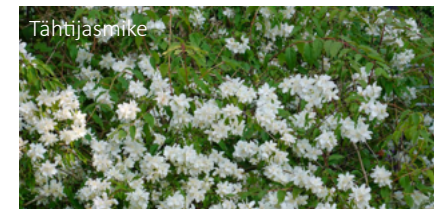
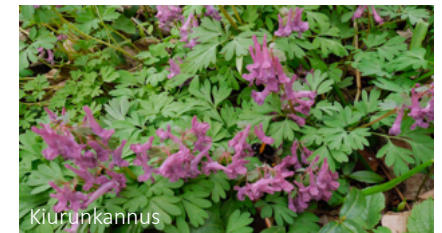
omenapuu, koristeomenapuu, kirsikat, koristekirsikat, luumut ja koristeluumut, kriikuna, tuomi, purppuratuomi, Virginian-tuomi, luonnon männyt, tervalepät, tammi, vaahterat: tavallinen, mongolian, tataari, niverä, vuori-, jalavat, vuori ja kynä-, jalokuuset, englannin pyramidipoppeli, hevoskastanjat, koivut, lehmukset: puisto ja etenkin keisarinlehmus, jalopähkinät, pyökki

Monivuotiset kukkivat kasvit:

Pionit, ryhmäruusut, kielot, lemmikit, esikot, iirikset, kalliokasvit, esim. mantelikuikka, asterit, unikat, erilaiset sipulikasvit

Köynnökset:

Villiviini, säleikkövilliviini, kelasköynnös, klematikset, köynnösrusut

Yleistä männyistä pihapuina

Mänty (*pinus sylvestris*) on suomen yleisin metsäpuu, joka tarvitsee menestyäkseen runsaasti valoa. Monilla Hangon männyistä on sääolosuhteista johtuen poikkeava ulkonäkö verraten muualla Suomessa kasvaviin mäntyihin. Hangon männyt ovat merellisen ilmaston muovaamia usein matalia, käiveriä, kasvaneet vinoiksi tai näitä kaikkia. Mäntyjen elinkaari on yleisesti 250-300 vuotta, mutta ne voivat elää yli 400 -vuotiaiksi. Vanhin Suomessa tunnettu mänty on n. 780 -vuotias ja Hangossa vanhimmat puuyksilöt ovat noin 600 vuoden ikäisiä.

Mänty on varsin helppohoitoinen pihapuu. Se viihtyy karuissa olosuhteissa, ei ole kovinkaan herkkä kolhuille eikä kaipaa lannoitusta. Mänty, niin kuin eivät muukaan puulajit, kestä maan kasaamista sen juurten ja tyven päälle. Pihan täyttäminen, tasoittaminen ja muuttaminen nurmikoksi saattaakin koitua puiden kohtaloksi. Tällaisissa tapauksissa puun alkaa mädäntyä tyvestään ja saattaa aiheuttaa vaaraa ihmisille ja rakennuksille.

Männyn juuristo levittäytyy täysikasvuisella puulla noin 6 metrin säteelle puun rungosta ja on noin 8-13 cm syvyydessä. Maaperän ollessa pehmeää alaspäin kasvavaa paalujuurta esiintyy n. 50 % männyistä. Vaikka se puuttuisikin, kasvattaa

puu kannon lähelle usein pitkiä pystysuoria juuria. Yleisesti ottaen kaivutöitä ei saisi tehdä 2,5 metriä lähempänä puun runkoa ja suuret juuret tulisi kiertää. Yli neljän senttimetrin paksuisia juuria ei saisi katkaista lainkaan. Mänty on tukevan juuristonsa vuoksi varsin myrskyn kestävä. Hangossa voimakkaista lounaistuulista johtuen lähes kaikki männyt ovat kasvaneet vinoiksi. Jos juuret kuitenkin lähtevät toispuoleisesti nostamaan maata ja puu kallistumaan, kannattaa ottaa yhteyttä tekniseen virastoon tai hätätapauksessa pelastuslaitokseen.

Mänty voi mm. painavan lumen vuoksi pudottaa oksiaan. Se on luonnon tapa keventää puun latvusta eikä puussa ole vikaa, vaikka se pudottaisi suuriakin oksia. Katkennut oksa saattaa roikkua useita vuosia puussa vanhan kuoren varassa. Hiljalleen oksan tyvi kuivuu ja vuosien saatossa tyvikin tippuu pois. Puiden hoitoleikkaamisessa voidaan käyttää luontoa jäljittelevää tekniikkaa, jolloin poistettavasta oksasta jätetään 30-50 cm pitkä ”pihkatappi”. Tappi kuivuu useiden vuosien kuluessa jonka jälkeen se voidaan poistaa. Hoitoleikkausten tekemiseen suositellaan ammattilaisen (arboristi tmv.) käyttämistä.

Jos haluat, ystäväni, nauttia täydellisesti Hangon ihastuttavasta elokuusta, niin nouse silloin sängystä pari tuntia tavallista aikaisemmin. Silloin luonnon yltäkyläisyys ei vielä vie huomiotasi, mutta saat kuitenkin tuntea hiljaisuuden männyjen ylhäisessä holvistossa, rannalla ja merellä ja aaltojen loiske tunkeutuu tähän aikaan päivästä sielusi syvimään sopukkaan.

-Incognito, Hanko 1925

Pihan puuston uudistaminen

Monissa kylpyläpuiston pihossa on lehmusten ja muiden jalojen lehtipuiden lisäksi yli satavuotiaita mäntyjä. Kaupunkikuvan säilyttämiseksi on suositeltavaa kasvattaa piholla myös uutta, korvaavaa puustoa rinnan olemassa olevan puuston kanssa. Mänty kasvaa nuorena nopeasti ja sen pituuskasvu kulminoituu 50-60 vuoden iässä. Pienestä muutaman kymmenen senttimetrin korkuisesta taimesta kasvaa parin metrin mittainen noin 10 vuodessa.

Männyn kasvattaminen haluttuun paikkaan on usein haasteellista. Paras todennäköisyys onnistuneelle männyn kasvatukselle on, kun kasvupaikka on valoisa ja männyn taimia on 3-5 kpl ryhmässä. Uuden puun sijoittamisessa kannattaa ottaa huomioon myös juuriston vaikutus pihan hoitoon ja huolehtia riittävästä etäisyydestä rakennuksiin. Noin viiden vuoden kuluttua ryhmästä jätetään vain paras yksilö kasvamaan. Taimiksi voi hakea luonnosta pienen pieniä taimia maanomistajan luvalla tai kylvää siemeniä. Taimitarhoista on saatavilla hieman suurempia taimia, mutta sellaista hankittaessa riskinä ovat taudit ja tuholaiset, jotka saattavat aiheuttaa tuhojaan myös lähiympäristön puissa. Taimet tulee istuttaa samaan syvyyteen, kuin missä ne ovat kasvaneet.

Tervarosoon sairastunut mänty.

Elinvoimainen mänty, jolta latvus on katkaistu.

Kuoren varassa roikkuva katkennut oksa.

Taimia kasvamassa puistoalueella.

Jos tarkoituksena on kasvattaa mänty korvaamaan tulevaisuudessa jokin pihan männystä, tulisi taimet istuttaa n. 2 metrin etäisyydelle nykyisestä puusta. Näin taimet saavat riittävästi valoa eikä nuori puu kärsi vanhan puun poistamisesta.

Taudit

Terveessä männnyssä on runsaasti neulasia eikä sen latvuksessa ole juurikaan kuivia oksia. Männnyillä on useita taudin aiheuttajia, joista Hangossa yleisin on tervarososieni. Tervarososienen tunnistaa puun kuolleesta luurankomaisesta latvasta, pihkavalumista ja koroista puun kyljissä (nauhamaiset kolot rungossa). Sieni tarttuu puusta toiseen itiöiden välityksellä. Aina ei ole välttämätöntä poistaa koko puuta vaan pelkän latvuksen tai oksan poisto voi riittää.

6. Furuvik-Bellevue: Kohde-esittely

Tarkempi kuvaus
kts. Perustamisselvitys

Hanko Pohjoisen teollisuuskeskittymä muodostui 1910 – luvulta alkaen. Alueella oli teollisuutta jo aiemminkin, 1880 – luvulta, mutta näitä ensimmäisiä teollisuusrakennuksia ei ole säästynyt meidän päiviimme saakka. 1910-20 –luvuilla syntyneitä teollisuusrakentamista leimaa yhtenäinen materiaali, Tvärminnen tiilitehtaan valmistama kalkkihiekkatili. Merkittävimmät teollisuusrakennukset alueella ovat v. 1910 perustetun keksitehtaan, alun perin suomalais-englantilaisen Biscuittitehdas Oy:n tuotantolaitokset.

Hangon kylpyläpuiston palstoitettua aluetta laajennettiin itään päin pitkin merenrantaa v. 1897. Laajennussuunnitelman teki Karl Linsen. Kolalahden ranta-alueelle suunnitellut kaksi palstariviä ja niiden välinen Mannerheimintie taipuivat ratalinjan mukaisesti. Palstoitus jatkui Täktomin kylän rajalle saakka. Alueen eteläisimmällä palstarivillä on useita kulttuurihistoriallisesti merkittäviä rakennuksia, jotka ajoittuvat 1890 – luvulta vuoteen 1939. Muutama myöhemmin rakennettu omakotitalo rikkoo varsin yhtenäistä huvilariviä.

Huvila-alueen pohjoispuolella sijaitsee kylpyläkulttuuriin olennaisesti liittyvä ortodoksinen kirkko.

Långsandan hiekka- ja dyynialue kuuluvat osaltaan kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävään ns. Itäisen kylpyläpuistoon. Maisemallisesti avointa ranta- aluetta reunustavat Pension Bellevue ja itäinen huvila-alue sekä idempänä mäntyvaltainen hietikko. Bellevue on maisemallinen kohokohta ja maamerkki, joka näkyy kauas. Huvila-alueesta näkyy joitakin osia julkisivuista ja mäntyjen yli kohoavia tornirakennelmia. Avotilaa rajaavat reunat (Bellevue, huvilat mäntyineen, männikkö kurturuusuineen) ovat kaukomaisemassa niiden näkyvyyden kannalta merkittäviä.

Ranta-alueen suuntaisena kulkee hiekkainen kävelytie, joka vie avoimelta Bellevuen rannalta puoliavoimelle siellä täällä mäntyä kasvavan alueen läpi suljetumpaan männikköön. Ulkoilutien luontevana päätepisteenä on Lilla Tallholmenilla sijaitseva kahvila Neljän Tuulen Tupa, josta avautuu hienot näkymät niin länteen Långsandille, itään Råuddenille kuin avomerellekin. Råuddenin kalliainen niemi muodostaa pienen maisemallisen kohokohdan ja tarjoaa kauniin näköalapaikan.

Furuvikistä pohjoiseen Täktomintien varressa on Täktomin neuvostomonumentti. Muistomerkin luokse on haudattu 453 neuvostoliittolaista sotilasta, jotka kaatuivat jatkosodan taistelussa

Hankoniemellä on etelärannikkomme edustavimmat hiekkarannat ja dyynimaisemat. Eliömaantieteellisen sijaintinsa vuoksi Furuvikin alueella on, kuten Hangon muilla meren äärellä sijaitsevilla hietikoilla, omalaatuinen kasvisto ja hyönteistö. Hangon dyynit ja hiekkarannat eroavat ekologisesti paljon maan muista dyyneistä ja hiekkarannoista.

Furuvik on luonto- ja maisema-arvoiltaan arvokas kohde. Rannat ovat Furuvikissä pääosin täysin hoitamattomia ja luonnontilaisia verrattuna muihin Hangossa oleviin rantoihin, joista suurin osa on otettu uimarantakäyttöön.

Furuvikin edustalla on kaunista ja avointa merenrantamaisemaa. Rantadyynit ovat maisemallisesti arvokkaita sekä kauneutensa että omalaatuisuutensa vuoksi. Rantaviivaa on yhteensä reilun kilometrin verran. Rantahietikoita erottaa kivikkoinen niemi; Stenudden, missä on hieno näköalapaikka josta merimaisema näkyy kauniisti. Alueen länsirannalta näkyy Neljän Tuulen Tupa ja itäiseltä rannalta näkee Långörenille.

Vuonna 1962 Hangon kaupunki teki oman suojelupäätöksen huviloiden itäpuoleisesta mäntyä kasvavasta dyynialueesta. Alueelle on ominaista karu ja kuiva maaperä johon aluskasvilisuus muodostaa mattomaisia alueita. Tyypillistä alueelle ovat paikoin todella komeita suurikokoisia bonsai-puita muistuttavat männyt. Suojelualue on rajattu kevytrakenteisin, matalin ja melko huomaamattomin aidoin.

Stenuddenin kärjessä sijaitsee jatulintarha, joka on suurehkoista kivistä aseteltu sokkelo. Oikein asetellussa jatulintarhassa kulkee vain yksi reitti sokkelon keskelle ja takaisin. Jatulintarhojen tarkoitusta ei tiedetä varmasti. Niitä arvellaan käytetyn mm. hedelmällisyysriiteissä. Stenuddenin jatulintarha ei ole museoviraston muinaisjäännösrekisterissä.

Furuvik-Bellevue

6.1. Suojelualueet ja kohteet

Hanko pohjoisen teollisuusalue on vaikuttanut merkittävästi Hango-Pohjoisen alueen syntyyn ja on edelleen kaupunkikuvallisesti merkittävä kokonaisuus. Hangon teollisuussatamat ja hyvät liikenneyhteydet loivat kaupunkiin hyvät edellytykset teollisuudelle. Hango pohjoisen alueella oli teollisuutta jo 1880-luvulla, mutta nykyinen kokonaisuus on pääosin 1910-luvulta alkaen rakennettu. Hangon keksin teollisuusrakennukset kuuluvat **RKY**-kohteisiin.

Ortodoksinen kirkko on suojeltu laki ortodoksisesta kirkosta-perusteella.

Pohjavesien suojelu

Hangon pohjavesialueiden suojelusuunnitelma on päivitetty 2013. Suojelusuunnitelmassa tarkastellaan pohjavesialueiden hydrogeologisia olosuhteita ja pohjavesialueilla sijaitsevia pohjaveden laatua uhkaavia riskitoimintoja.

Neljän Tuulen Tuvalta Bellevuelle ranta on osa Itäisen Kylpyläpuiston huvila-alueetta (**RKY**). Huvila alueeseen liittyy Ison Kolahden rantapromenadi ja sen päätteenä sijaitseva kesäkahvila, Neljän Tuulen Tupa.

Långsandan luonnonsuojelualueet

Stormhälla; Stora ja Lilla Tallholmen saarten ja ranta-alueen asemakaavassa ja asemakaavan muutoksessa, jonka kaupunginvaltuusto on hyväksynyt 19.1.2016, anta-alue on merkitty suojelualueeksi (SL).

Furuvikin luonnonsuojelualue perustettu 9.9.2008

Alue on pinta-alaltaan 15,2ha. Luonnonsuojelualueella esiintyy useita rannikoluontotyyppejä sekä joukko dyyniluontotyyppejä. Lajisto on monipuolista ja edustavaa. Suojelualueella kasvaa runsaasti hiekkarannan luonnelehtiläjiä sekä siellä esiintyy uhanalaisia ja suojeltavia hyönteislajeja.

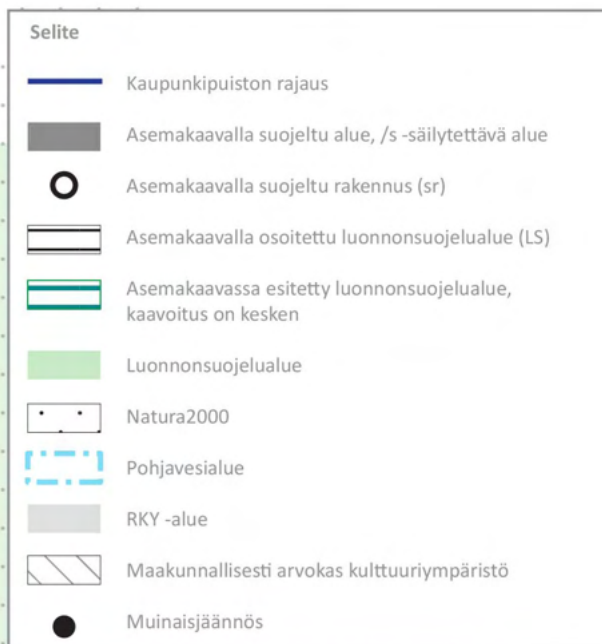
Tammisaaren ja Hangon saariston ja Pohjanpitäjänlahden merensuojelualue (FI0100005)

Natura 2000 –alueeseen kuuluu merialueet rajauksen mukaan. Lisäksi alueeseen kuuluu eritä jo ennestään suojeltuja tai suojeluohjelmiin kuuluvia saari- ja manneralueita. Läntisin osa, Anklarsbukten, kuuluu Kansallisen kaupunkipuiston alueeseen. Anklarängssbukten kuuluu lisäksi rantojen suojeluohjelmaan ja Långörenin harju muodostuma harjujen suojeluohjelmaan. Västerfjärden, Österfjärden ja Täktbukten ovat mukana lintuvesien suojeluohjelmassa, sillä ne ovat linnustolle tärkeitä pesimä- ja levähdysalueita.

Laajalla merialueella tavoitteena on merenpohjan, vedenalaisen luonnon ja veden laadun suojeleminen. Maa-alueilla tavoitteena on harvinaisen tai uhanalaisen lajiston tai tiettyjen ympäristöjen suojeleminen. Suojelualue on myös liitetty kansainvälisesti merkittävien kosteikkojen luetteloon, eli ns. Ramsar-kohteeksi.

Anklarängsbuktenin luonnonsuojelualue, perustettu 19.12.2008

Alue on pinta-alaltaan n. 220 ha, josta noin 12 ha kuuluu Hangon kansalliseen kaupunkipuistoon. Suojelualueella on matalia laajalti hiekkarantaisia ja –pohjaisia lahtia ja se on erittäin tärkeä ranta- ja vesiluontotyyppien suojeleminen. Alueen kalliot, matalikot ja hiekkaiset saaret ovat tärkeitä pesimä- ja levähdysalueita useille lintulajeille.

Furuvik-Bellevue 6.2. Hoito- ja käyttösuunnitelmat

Hangon asemakaava-alueiden puistojen ja puistometsien hoito- ja käyttösuunnitelma, Furuvik itäosa (2007)

Vuonna 2007 on laadittu lisätyönä hoito- ja käyttösuunnitelma Furuvikin itäosiin, josta on säilynyt vain hoitokartta.

Kaupunkipuiston alueella hoitokartan mukaan kaivantoja ja komeita mäntyjä otetaan esille. Eteläreunalla sijaitseva kallio- ja metsäalue säilytetään luonnontilaisena ja venäläiselle muistomerkille johtava polun ympäristö on puistomais-ta ulkoilualuetta.

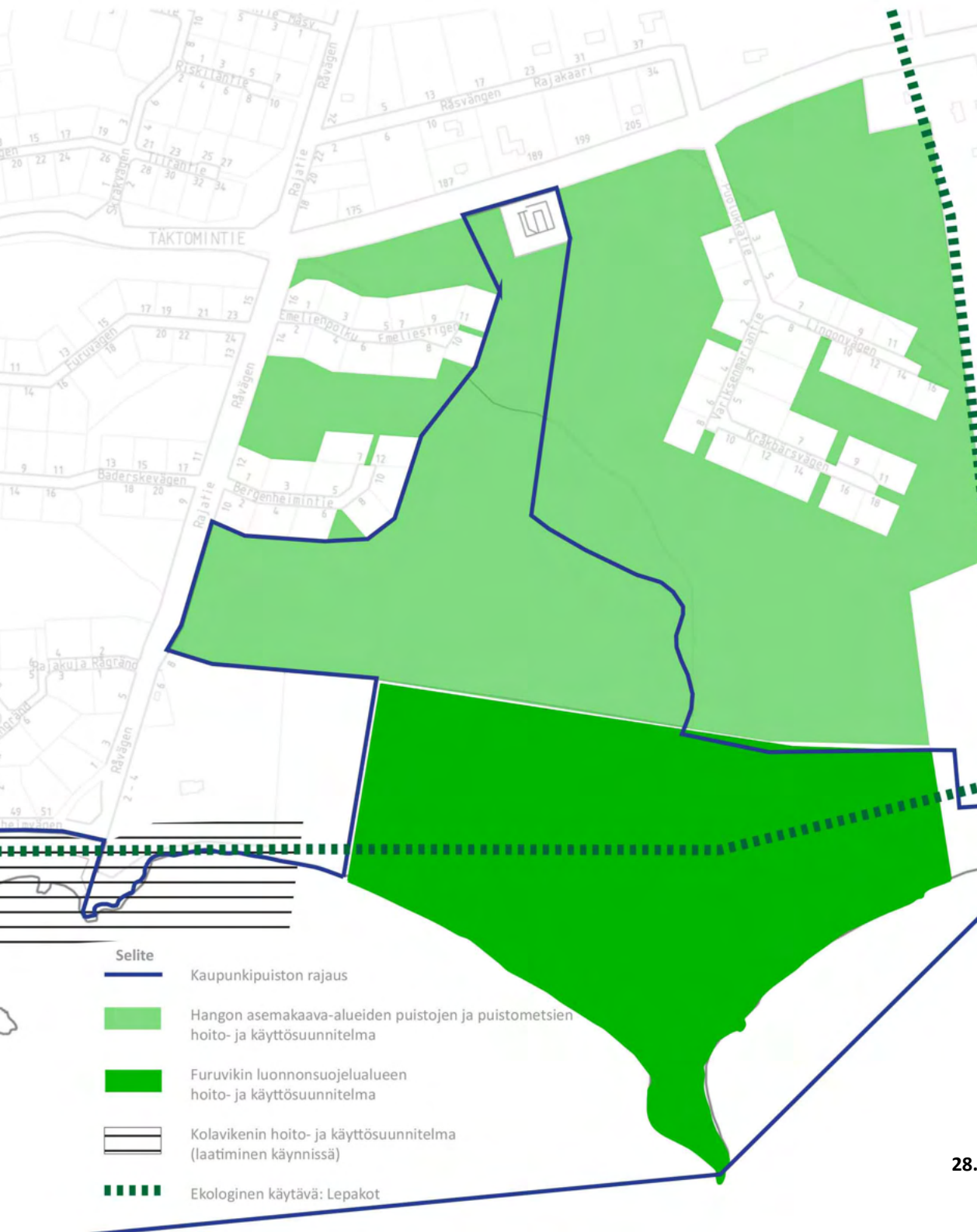
Alueelle on tarpeen laatia uusi hoito- ja käyttösuunnitelma.

Kolavikenin hoito- ja käyttösuunnitelman laatiminen on käynnissä. Hoito- ja käyttösuunnitelmatyötä tehdään ELY-keskuksen ja kaupungin yhteistyönä ja sen tavoitteena on laatia selkeä ja yksityiskohtainen hoito- ja käyttösuunnitelma, jossa luonto- ja virkistyskäytön kehittäminen on sovittu eri osapuolia tyydyttävällä tavalla yhteen.

Hoito- ja käyttösuunnitelman **luonnoksessa** keskeisimmät tavoitteet ovat avoimen ranta-alueen paahteisten elinympäristöjen palauttaminen puuston voimakkaalla harventamisella ja kurturuuden hävittämisellä. Suunnitelman aikajänne ulottuu vuoteen 2025.

Furuviikin luonnonsuojelualueen hoito- ja käyttösuunnitelma, 2003 (vahvistettu 2008)

Hoito- ja käyttösuunnitelma koskee Hangon kaupungin omistamaa n.17 ha suuruista luonnonsuojelualuetta Stenuddenin ympäristössä. Suunnitelmassa todetaan tärkeimpien tavoitteiden olevan:

- Hiekkarannan ja dyynien luonnonvaraisen kasvillisuuden ja eläimistön suojeleminen sekä luonnonmukaisen kehityksen turvaaminen
- Maiseman ylläpitäminen
- Virkistyskäytön suunnitteleminen ja ohjaus niin, että luonnonarvot säilyvät silloinkin, kun pohjoispuolinen kaavoitettu alue on rakennettu ja alueella on nykyistä runsaampi käyttö.

Hoito- ja käyttösuunnitelman ensisijaiset toimenpiteet on suunniteltu viidelle vuodelle. Pitkätähtäimen suunnitelmalle ei ole laadittu tarkempaa järjestystä tai ajankohtaa, vaan niiden toteuttaminen tehdään tarpeiden ja resurssien mukaan.

Alueen hoito suunnitelman mukaisesti on aloitettu vuonna 2008. Kurtturuusujen poistoa alueella on suoritettu käsin ja koneellisesti useana vuonna. Rannan reuna-alueen puusto on käsitelty vuosina 2008-2009.

Osa toimenpiteistä on suoritettu talkoo- ja luontoryhmien avustuksella.

Virkistyskäyttöä ohjaavat opasteet on pystytetty vuonna 2014.

Puisto-osaston esimiehen arvion mukaan suunnitelman päivittäminen on tarpeellista.

Furuviikin kasvillisuusseuranta toteutettiin kesällä 2009 Uudenmaan ympäristökeskuksen ja Hangon kaupungin yhteistyöhankkeena. Seurannan tarkoituksena oli selvittää Furuviikin luonnonsuojelualueen nykytila ja päivittää vuonna 2003 julkaistussa hoito- ja käyttösuunnitelmassa annettuja hoitosuosituksia.

Hangon Furuviikin luonnonsuojelualueen seuranta ja hoito -julkaisussa tärkeimmiksi hoitotoimenpiteiksi nostetaan männikön harventaminen ja kurtturuusun poisto

Furuvik-Bellevue 6.3. Kaavoitus

Hanko Pohjoisen Teollisuusalue

Entisen keksitehtaan tontilla on voimassa asemakaava 104 vuodelta 1977, jossa alue on merkitty yhdistettyjen teollisuus- ja varastorakennusten korttelialueeksi. Entisen margariinitehtaan rakennusten tontilla on voimassa asemakaava 1 vuodelta 1953, jossa tontti on osoitettu tehdaskortteliksi (TK).

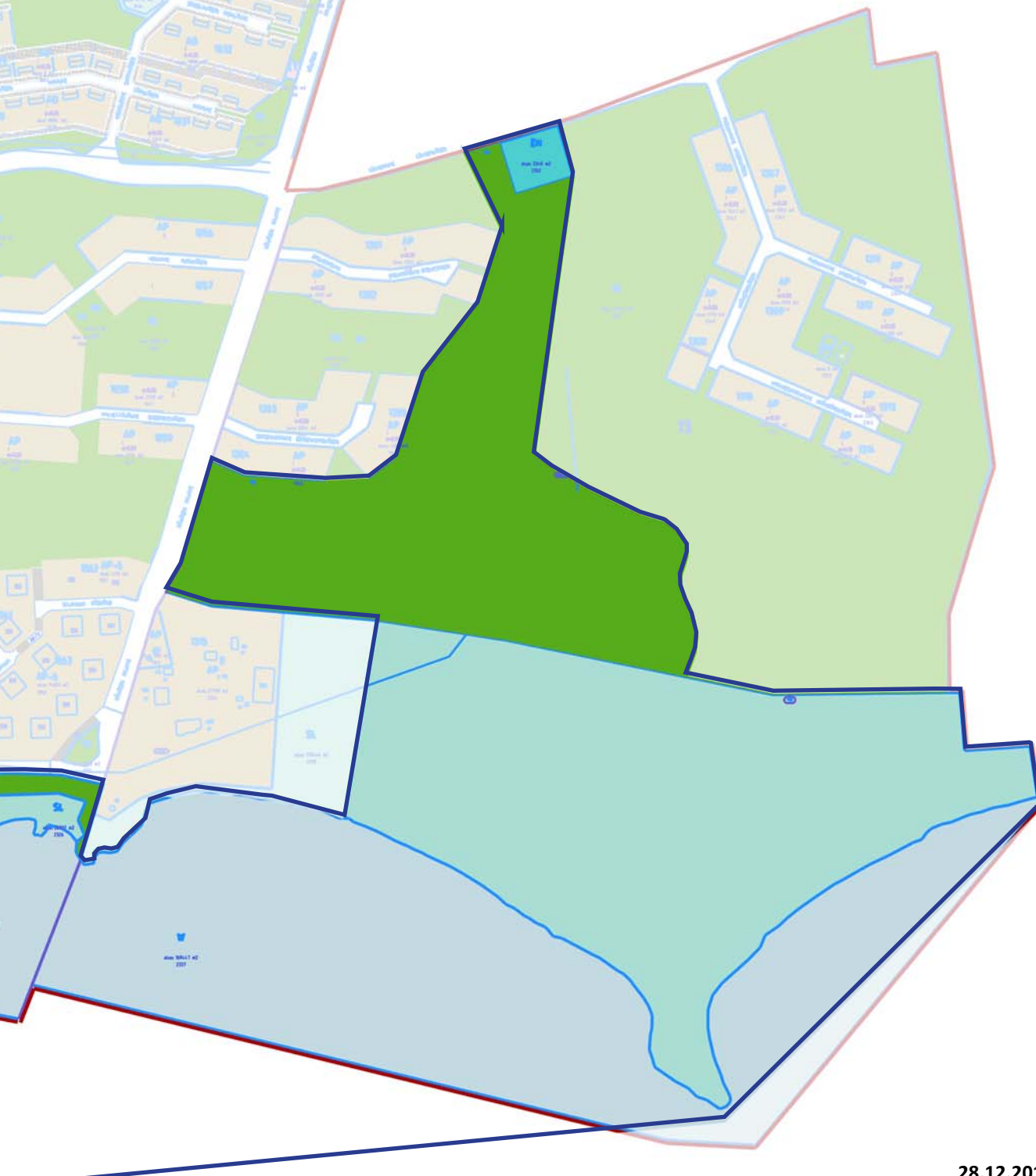
Yleiskaavassa tontit on merkitty palvelujen ja hallinnon alueeksi, joka sijaitsee pohjavesialueella (P/pv) ja on kaupunki- tai kyläkuvallisesti arvokas alue (sk-7).

Itäinen kylpyläpuisto

Pension Bellevue ja sen piharakennukset on suojeltu asemakaavalla. Mannerheimintien huvilat ja osa piharakennuksista on suojeltu asemakaavalla. Korttelit ovat kaavassa osoitettu alueeksi, jolla ympäristö säilytetään (/s). Lisäksi kaavassa esitetään määräys pyrkimyksestä säilyttää kulttuurikasvillisuus rakennettaessa.

Långsanda

Neljän tuulen tupa, Stora Tallholmen osa Långsandan rannasta ja Furuvikin itäinen rantaosa ovat mukana kaupunginvaltuuston 19.1.2016 § 1 hyväksymässä asemakaavassa. Kaava on tullut osittain voimaan.

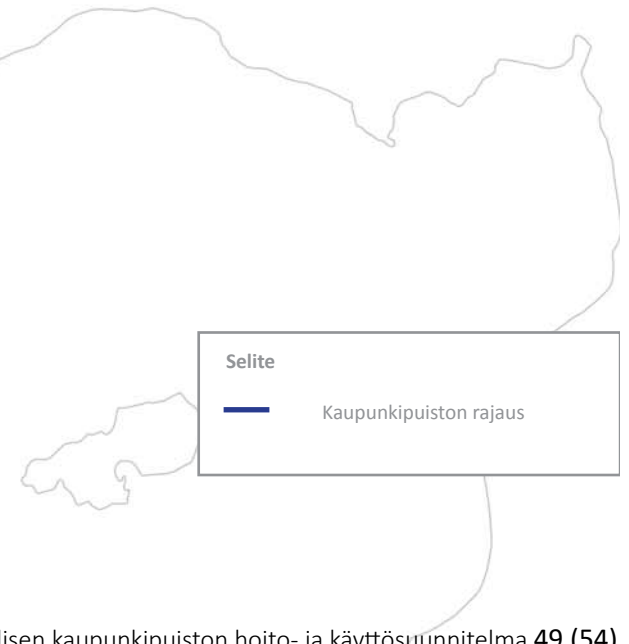
Furuvik

Alueella ovat voimassa asemakaavat 181 ja 192 vuosilta 1998 ja 2000. Metsäalueet ovat lähivirkistysalueita (VL), joille on merkitty ulkoilureittejä.

Furuvik sijaitsee pohjavesialueella (pv).

Täktomintien vieressä sijaitsee Venäläinen muistomerkki, joka on muinaismuistokohde.

Asemakaavassa Stenudden ja sen rantavyöhyke on merkitty luonnonsuojelualueeksi (SL), jonne on laadittava hoito- ja käyttösuunnitelma. Suunnitelma on laadittu vuonna 2003.

Furuvik-Bellevue

6.4. Tavoitteet ja toimenpiteet

Hangon teollisuusalueen asemakaava on vanhentunut ja rakennusten suoje-
lustatus tulee ratkaista kaavalla.

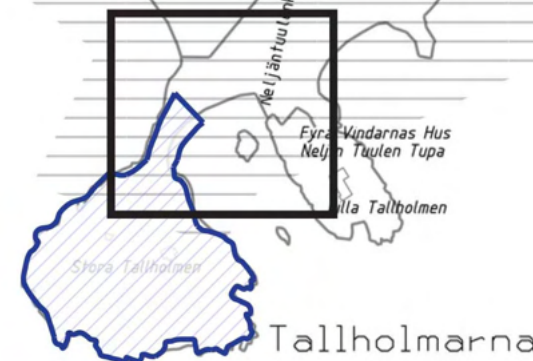
Mannerheimintien huvila-alueen pihojen aitaamista ja järjestämistä kohtaan on tarvetta ohjeis-
tukselle. Hangon kaupungin rakennusjärjestys ei huomioi riittävästi huvila-alueen erityispiirteitä.

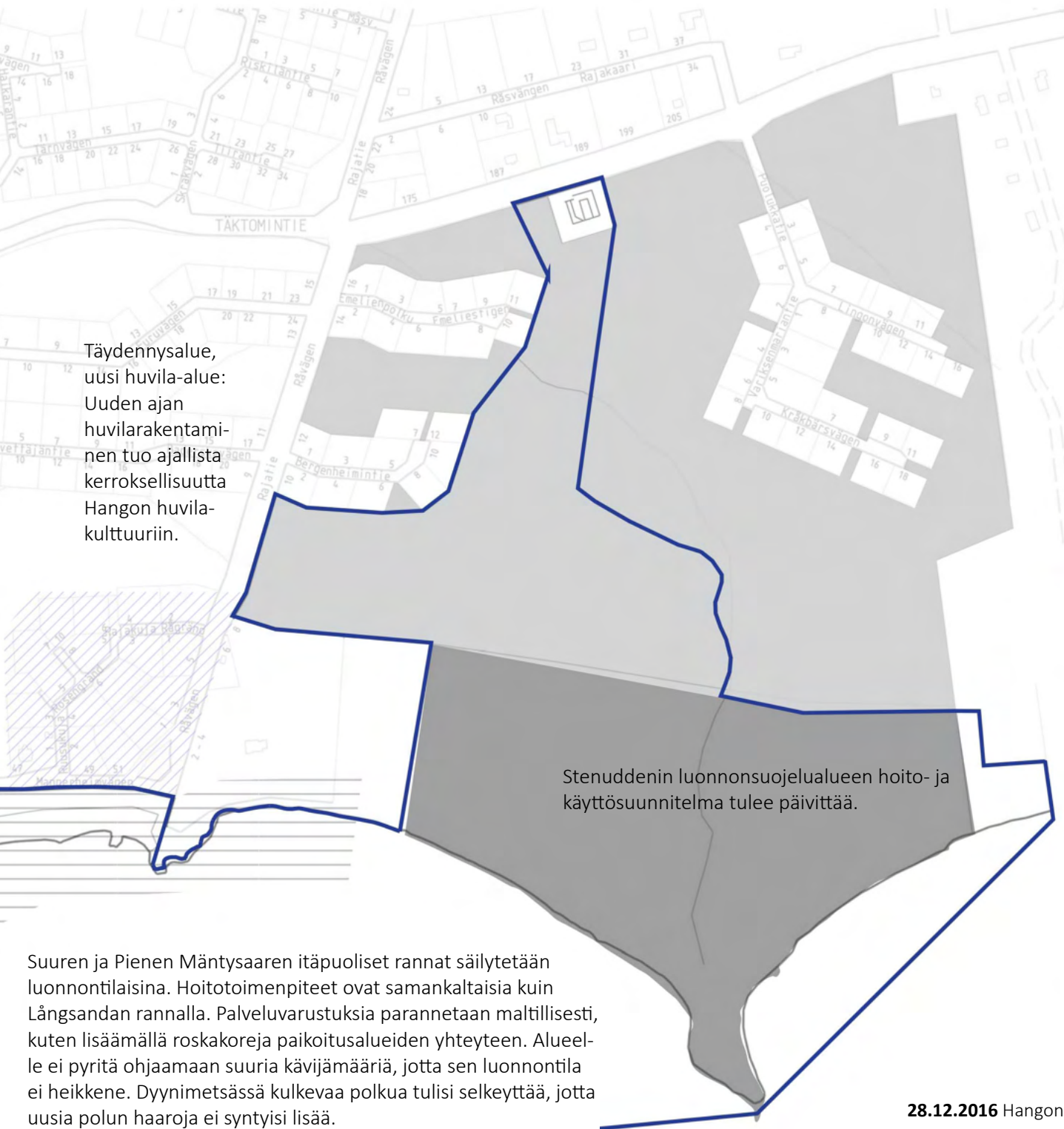
Huviloiden näkymisen merkitystä merelle ja mereltä maalle tulee huomioida ohjeistusta laadi-
taessa.

Mannerheimintietä reunustava asemakaavaan merkitty puistoalue (VP-1) on hoidettava kaava-
merkinnän edellyttämällä tavalla niin, että huvilat tulevat esille kaupunkikuvassa.

Bellevuen rannan käyttöä uimarantana jatketaan. Rannalle ei ohjata lisää toi-
mintoja/toimintaa, vaan se pidetään ns. rauhoittumiseen sopivana uimarantana.
Rannan palvelutasoa nostetaan panostamalla laadukkaisiin materiaaleihin. Rantaa
voidaan uimarannan alueella puhdistaa koneellisesti.

Långsandan rantaa hoidetaan jatkossakin luonnonrantana. Levävalleja poistetaan
pahimmilta kertymäalueilta tarpeen mukaan n. 2 vuoden välein. Puustoa harven-
netaan ja kurturuusukasvustot poistetaan hyönteisille ja eräille kasveille sopivien
paahteisten elinympäristöjen säilyttämiseksi.

Täydennysalue,
uusi huvila-alue:
Uuden ajan
huvilarakentami-
nen tuo ajallista
kerroksellisuutta
Hangon huvila-
kulttuuriin.

Stenuddenin luonnonsuojelualueen hoito- ja
käyttösuunnitelma tulee päivittää.

Luonnonsuojelualueiden hoitoa jatketaan niille
laadittujen hoito- ja käyttösuunnitelmien mukai-
sesti. Stenuddenin luonnonsuojelualueen hoito-
ja käyttösuunnitelma tulee päivittää samoin
kuin Furuvikin itäosien puistometsien hoito- ja
käyttösuunnitelma.

- Selite**
- Kaupunkipuiston rajaus
  - Uuden hoito- ja käyttösuunnitelman laatiminen
  - Furuvikin luonnonsuojelualueen hoito- ja käyttösuunnitelman päivittäminen
  - Kolavikenin hoito- ja käyttösuunnitelma (laatiminen käynnissä)
  - Hangon asemakaava-alueiden puistojen ja puistometsien hoito- ja käyttösuunnitelma, 2007
  - Asemakaavan tai rakennustapaohjeen laatimistarve
  - Mahdolliset täydennysalueet
  - Tärkeä maamerkki
  - Tärkeä näköalapaikka

Suuren ja Pienen Mäntysaaren itäpuoliset rannat säilytetään luonnontilaisina. Hoitotoimenpiteet ovat samankaltaisia kuin Långsandan rannalla. Palveluvarustuksia parannetaan maltillisesti, kuten lisäämällä roskakoreja paikoitusalueiden yhteyteen. Alueelle ei pyritä ohjaamaan suuria kävijämääriä, jotta sen luonnontila ei heikkene. Dyynimetsässä kulkevaa polkua tulisi selkeyttää, jotta uusia polun haaroja ei syntyisi lisää.

Yhdysreitillä yhdistetään eri osa-alueet toisiinsa. Reitin materiaali voi olla sama, kuin pääreitillä tai selkeillä opasteilla osoitetaan siirtymä alueiden välillä.

Pääreitien yhtenäisyys saadaan aikaan reitin pintamateriaaleilla sekä kalusteperheellä; penkeillä, roska-astioilla, valaisimilla, viitoilla, opastauluilla ja pyörätelineillä. Satamakadun hyväksytty katusuunnitelma luo puitteet pääreitien ulkoasulle; reunakivetykset graniittia, valaisimien tyyli, kävelyreittien pinnoitteen värimaailma.

Pääreitiltä voidaan poiketa sivureiteille, kuten puistolammelle ja rakkaudenpolulle. Reittien ulkoasujen tulisi olla myös yhteneväiset, mutta kuitenkin poiketa hieman pääreitistä esimerkiksi päällystymateriaaleiltaan ja valaisintyyliiltä.

Selite	
	Kaupunkipuiston rajaus
	Puiston pääreitti
	Tärkeä sivureitti
	Mahdollinen yhdysreitti
	Opastetaulu

Lähdeluettelo

- Aspelund, Paula 2009: Furuvikin luonnonsuojelualueen seuranta ja hoito. Uudenmaan ympäristökeskuksen raportteja 12/2009.
- Ekström, Birgitta & Wall, Birgitta 1994: Hangon kylpylä 1879-1939. Hangon museon julkaisusarja n:o 14.
- Faunatica Oy 2011: Hangon kantakaupungin yleiskaavaluonnoksen alueella sijaitsevat ekologiset käytävät sekä lepakkoselvitys.
- Faunatica Oy (tulossa): Hoito- ja käyttösuunnitelma Kolaviken, Hanko.
- Faunatica Oy 14.10.2010: Muistio; Hangon kaupungin kahden lammen viitasammakko-, sukeltajakuoriais- ja eteläntytönkorentoselvitys.
- FCG 2011: Kantakaupungin yleiskaava, Natura-tarvearviointi.
- Hagner-Wahlsten, Nina 2011: Hangon Casinon ympäristön, Puistovuorten lähivirkistys- ja Plagenin alueen lepakkoselvitys 2011. BatHouse.
- Hammarström, Katja & Grönholm, Peik 2003: Furuvikin hoito- ja käyttösuunnitelma. Hangon kaupunki
- Hangon kaupunki 2008: Hangon kansallinen kaupunkipuisto, Perustamisselvitys 2000-2007.
- Hangon kaupunki 2013: Kantakaupungin yleiskaava.
- Helsingin yliopisto, Metsätieteiden laitos. Pinus sylvestris -Metsämänty, mänty.
Osoitteessa: < helsinki.fi/metsatieteet/arboretum/puulajit/pinus_sylvestris.html#alku >
- Holmberg, Johanna 2011, päivitetty 2015: Uimavesiprofiili Hangon kaupungin Tulliniemen eteläinen uimaranta. Eteläkärjen ympäristöterveys.
- Kalliokoski, Ari & Junes, Janne & Kansonen, Juha & Eerikäinen, Esa 2012: Väyläverkoston yhtenäinen luokittelu kunnossapidon suunnittelua varten, Liikenneviraston tutkimuksia ja selvityksiä 10/2012.
- Lattunen, Petra 2008: Hangon kaupungin uimarantojen riskikartoitus.
- Lehto, Tiina 1989: Hangon rakennuskulttuuri ja kulttuurimaisema. Hangon museon julkaisusarja n:o 8
- Luonnonvarakeskus. Tervasroso. Osoitteessa: < metla.fi/metinfo/metsienterveys/lajit_kansi/crflac-n.htm >
- Luontoportti. Mänty. Osoitteessa: < luontoportti.com/suomi/fi/puut/manty >
- Maankäyttö- ja rakennuslaki. Ajantasainen lainsäädäntö 5.2.1999/132. Osoitteessa: < www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132 >.
- Metsähallitus 2012: Tulliniemen linnustonsuojelualueen ja Bengtsårin lehdon hoito- ja käyttösuunnitelma.
- Metsäntutkimuslaitos. Metsätieteen aikauskirja 2/2008. sivut 141-142. Osoitteessa: < metla.fi/aikakauskirja/full/ff08/ff082141.pdf >
- Museovirasto. Arkeologisen kulttuuriperinnön opas; Jatulintarha. Osoitteessa: < akp.nba.fi/wiki;jatulintarha >
- Museovirasto. Muinaisjäännösrekisteri. Osoitteessa: < kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx?sovellus=mjreki >.
- Puolustusvoimat. Suoja-alueet Suomen rannikolla. Osoitteessa: < puolustusvoimat.fi/kartat-suoja-alueista >
- Rakennusvirasto 2009: Helsingin rakennettujen viheralueiden kasvien käytön linjaus. Helsingin kaupungin Rakennusviraston julkaisut 2009:11
- Rakennusvirasto 2014: Rakennusviraston kaupunkipuuselvitys -Tautaselvitys ja nykytilan kuvaus.
Helsingin kaupungin Rakennusviraston julkaisut 2014:4.
- Ramboll 2013: Puolustusvoimien ampuma- ja harjoitusalueet; Melulle altistuvien analyysi.
- Yle Uutiset. Hangon massiivinen saksalaisleiri toimi ihmiskohtaloiden suppilona sodan aikana – nyt salat paljastuvat maan alta. Osoitteessa: < yle.fi/uutiset/hangon_massiivinen_saksalaisleiri_toimi_ihmiskohtaloiden_suppilona_sodan_aikana__nyt_salat_paljastuvat_maan_alta/9010321 >
- Ympäristösuunnittelu OYK & Hangon kaupunki 2007: Hangon asemakaava-alueiden puistojen ja puistometsien hoito- ja käyttösuunnitelma.